

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
Факультет історії, політології і міжнародних відносин
Кафедра історії України і методики викладання історії

ДИПЛОМНА РОБОТА

на здобуття першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

на тему:

«Позакласна гурткова робота з вивчення топоніміки рідного краю»

Студентки 4 курсу, групи СОІз-41
напряму підготовки (спеціальності)
014.03 «Середня освіта (Історія)»

Оленюк Юлії Ігорівни

Керівник:

кандидат історичних наук, доцент

Королько Андрій Зіновійович

Рецензент:

кандидат історичних наук, доцент

Галицька-Дідух Тамара В'ячеславівна

Національна шкала: _____

Університетська шкала: _____

Оцінка ECTS: _____

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ЗМІСТ І ОСОБЛИВОСТІ ТОПОНІМІКИ ЯК НАУКИ	7
РОЗДІЛ 2. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ТОПОНІМІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ В УКРАЇНІ	13
РОЗДІЛ 3. ВИКОРИСТАННЯ СКЛАДОВИХ ТОПОНІМІКИ У НАВЧАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ	30
РОЗДІЛ 4. ТОПОНІМІКА В ПОЗАКЛАСНІЙ ГУРТКОВІЙ РОБОТІ	39
ВИСНОВКИ	54
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ Ошибка! Закладка не определена.	
ДОДАТКИ	63

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Справедливо, що ойконіми вважають найбільш поширеною категорією топонімів в Україні. Вагоме місце серед всіх топонімів займають полісоніми – це назви міських поселень. Це не з проста, оскільки, культура міського життя на території нашої країни сягає давніх часів, від часу заснування перших міст, грецькими колоністами на березі Чорного моря (VII – V ст. до н. е.).

Отже, топоніміка міських поселень в Україні зазнала тривалого і блискавичного розвитку, а міста нашої держави не випадково мають багаторівневу «стратиграфію», тобто відповідно до тієї чи іншої історичної доби мали усілякі назви. Населені пункти утворюють територіальні системи розселення, об'єднані різними видами зв'язків і функцій, аналогічно за такою ж схемою полісоніми формують історично зумовлений комплекс на цій території, тобто – територіальну топонімічну систему, яку можна назвати «полісонімією України».

Така система потребує всебічного вивчення та детального розгляду з метою покращення суспільно-географічних відносин, як на території України в цілому, так і в регіональній складовій. Такі дослідження мають важливий науковий зміст для України в умовах довголітнього детального обговорення Закону України «Про географічні назви». Важливість вивчення «міських» топонімів також полягає в тому, що вони мають загальнодержавне значення: топоніми широко використовуються – значно ширше, ніж, наприклад, назви сіл – у різних галузях транспорту науки, міжнародних відносин, економіки.

Національна самосвідомість є однією з головних ознак етносу та одним із найвагоміших існуючих чинників, що мають значний вплив на національні процеси та стаються в суспільстві та окреслюють основний вектор його розвитку. Значущим гуманістичним завданням, канвою стабілізації політкультурного суспільства є інформування дітей про етнічну культуру свого та інших етносів, які проживають на одній території. Обставини, що склалися в Україні останніми

роками, показують, що сучасні українські навчальні плани, посібники, програми, та дослідження в галузі історії частково досягають поставлених цілей, які проголошені в державних стратегічних документах. Вчителі галузі історії здебільшого незадоволені вітчизняними підручниками та посібниками, оскільки вони не завжди відповідають потребам сьогодення, європейським та світовим стандартам, які закладено в підручнику.

Залучення до підручників топонімічного матеріалу до шкільних підручників урізноманітнить виклад матеріалу на уроках історії та стане важливим пізнавальним засобом для ведення позакласної гурткової роботи з вивчення топоніміки рідного краю.

Мета дослідження – проаналізувати методiku використання топонімів в позакласній гуртковій роботі зі школярами.

Для досягнення поставленої мети необхідно реалізувати такі **завдання**:

- охарактеризувати зміст і особливості топоніміки як науки;
- проаналізувати становище топонімічних досліджень в Україні як прояв змісту та популяризації такої роботи для молодого покоління;
- окреслити особливості використання складових топоніміки у навчальному процесі;
- показати форми, способи та методи застосування топонімів в позакласній роботі в закладах позашкільної освіти і загальної середньої освіти.

Об'єкт дослідження – топоніми і топоніміка, як складова ономастики у навчальному процесі.

Предмет дослідження – методика застосування топонімів на заняттях та позаурочній роботі з історії в закладах позашкільної освіти і загальної середньої освіти.

Хронологічні межі охоплюють період від появи топоніміки та її застосування на заняттях з історії та в позакласній гуртковій роботі на нинішньому етапі.

Теоретико-методологічні засади курсової роботи. Окреслюючи наукову методологію, авторка орієнтувалась на складність та міждисциплінарність

предмета дослідження, оскільки топоніміка – це насамперед дисципліна з галузі філологічних наук. Принципи історизму та об'єктивності є основою дипломної роботи. Для ефективного проведення дослідницької роботи залучено комплекс загальнонаукових і спеціальних методів дослідження: статистичний, хронологічний, просторово-порівняльний, історично-порівняльний, діалектичний, історично-типологічний.

Ступінь наукової розробки проблеми. Теоретико-методичні й практичні аспекти оцінки застосування топонімів у повсякденності та вивчення топоніміки, як науки знайшли своє відображення і набули значного розвитку у дослідженнях та наукових працях світових та українських вчених: Берези Т., Бучко Г., Карпенко Ю., Марченко Т., Лісняк А., Вербич С., Худаш М., Сіреджук П., Паньків М.

Наукова новизна дослідження полягає у здійсненні системного аналізу, опрацюванні та усвідомленні різного роду та типу джерел, пов'язаних з методикою застосування топонімів на уроках в закладах загальної середньої освіти та заняттях в позаурочній роботі з історії в закладах позашкільної освіти.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що матеріали дипломної роботи можуть використовуватися у науково-дослідницькій (при підготовці фундаментальних праць з історичного краєзнавства, історії вивчення топоніміки, спеціальних історичних дисциплін), навчальній (для підготовки підручників, монографічних видань, статей, праць, навчально-методичних посібників з методики підготовки й укладання топонімічних словників та основ шкільного краєзнавства і позакласної гурткової роботи), державній (для використання органами державної влади управління та місцевого самоврядування при вирішенні питань створення та застосування політики й туристичного потенціалу стосовно вивчення топонімічних назв місцевостей), громадській (для проведення обговорень, круглих столів, конференцій, презентацій щодо організації наукової роботи серед школярів задля вивчення топонімів і мікротопонімів рідного краю) роботі.

Структура курсової роботи обумовлена її метою та завданнями. Матеріал структурований і побудований за проблемно-хронологічним принципом і

складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел (65 позицій) та п'ятнадцяти додатків. Основний текст роботи викладений на 56 сторінках, загальний обсяг – 102 сторінки.

РОЗДІЛ 1.

Зміст і особливості топоніміки як науки

Сьогодні ідея практичного спрямування курсу української мови, яка в деяких аспектах співвідноситься з історією, все більше вкорінюється в діяльності загальноосвітніх шкіл та закладів позашкільної освіти.

На етапі ознайомлення зі спеціальною лінгвістичною літературою про топоніми виявлено, що, незважаючи на досить усталену систему їх класифікації, єдиного словника українських топонімів на сьогодні немає. Тому в різних словниках укладачі по-різному тлумачать топоніми та багатозначні слова [42, с. 176].

Такі приклади можна знайти в «Шкільному мегасловнику української мови» Т. М. Вакуленко та в праці В. Т. Бусела «Великий тлумачний словник сучасної української мови». Натомість у «Великому тлумачному словнику сучасної української мови» В. Бусела знаходимо такі топоніми, яких немає у «Шкільному мегасловнику української мови».

У навчальній програмі для 1–4 класів наголошується на практичному ознайомленні з такими лексичними явищами, як багатозначні слова, слова з прямим і переносним значенням, топоніми, велике значення надається дидактиці [42, с. 179].

У розділі «Лексичне значення слова» передбачено вивчення таких тем, як «Слова з прямим і переносним значенням», «Багатозначні слова», «Слова, які однаково звучать і пишуться», «Близькі за значенням слова». (синоніми)», «Протилежні за значенням слова (антоніми)». На кожну з цих тем відводиться лише одна година, чого недостатньо для належного засвоєння учнями словникового матеріалу.

Власна назва змінює свою форму під час вживання. Зазнає впливу інших мов. Тому, перш за все, його слід аналізувати методами лінгвістики. Це дає змогу визначити мовну приналежність топоніма, реконструювати його первісну форму та вимову назви, визначити історичну епоху, в яку він був створений, окреслити

вплив інших мов чи діалектів цієї ж мови. На ній окреслити напрями її мовної трансформації до наших часів включно. Без реконструкції всіх етапів розвитку топоніму неможливо охарактеризувати його як історичне джерело [2, с. 7].

Самостійними напрями дослідження топоніміки є типологія і стратиграфія. Типологія визначає тотожні ознаки власних назв, що з'явилися в осередку одного народу або споріднених народів. Стратиграфія досліджує зміни топонімів одночасно зі зміною мови того чи іншого народу. Обидва напрями дослідження базуються на використанні порівняльно-історичного методу [42, с. 148].

Топоніми, як історичне джерело, є частиною вивчення історичних наук, джерелознавства і ще декількох спеціальних історичних дисциплін. Щоб правдивого їх розуміти необхідно ґрунтовно вивчити побут, світогляд, господарську діяльність, перебіг історичних подій, соціальні та економічні відносини в тих людських угрупованнях, у яких свого часу народжувалися ці власні назви [37, с. 148].

Деякі фахівці виділяють особливий розділ топоніміки – етимологію, який вивчає причини і закономірності розвитку топонімів, не пов'язаних із закономірностями розвитку мови. У самій лінгвістиці є відповідний відділ – соціолінгвістика. Етимологія власних назв під керівництвом учителя дасть можливість учням ознайомитися з науковою філологічною термінологією, способом творення власних назв, значеннями їх значущих частин [39, с. 50].

Всебічний розвиток топонімічних досліджень є передумовою для подальших поглиблених досліджень у галузі етнографії, філології, історії та інших гуманітарних наук. Найяскравіший ефект дає вивчення топонімічних джерел у дослідженнях на стику наук.

Власна назва є своєрідним історичним джерелом. У ньому особливим чином закодована інформація про минуле людського суспільства. Незважаючи на зовнішню схожість із писемними джерелами, топоніми безкомпромісно мають відмінність, оскільки відрізняються оригінальним способом кодування інформації. Тобто, якщо текст письмових джерел складається зі словосполучень,

то топоніми – це сполучення власних назв, кожне з яких могло виникнути в різний час незалежно одне від одного. Наприклад, за однією з версій, смт Чемерівці Кам'янець-Подільського району Хмельницької області взяли за назву кіммерійців, які колись населяли українські землі. Тиверські племена, можливо, дали назву ківерцям на Волині, а також селу Тивров на Вінниччині, уличі – селу Улич на Закарпатті, дуліби – дулібам на Рівненщині, хорвати – с. Горватське на Львівщині [44, с. 115-116].

Навіть короткий топонім може мати довгу історію використання та розвитку, і будь-яка його зміна може бути зумовлена важливими історичними подіями. Остаточне закріплення форми топонімів відбувається в писемних джерелах і на картах, але воно могло виникнути на сотні й тисячі років раніше і передаватись усно, себто в розмові від батька до сина. [6, с. 263].

Особливе значення топоніміки для істориків полягає в тому, що разом з археологією, етнографією, лінгвістикою та фольклором вона дозволяє дослідникам зазирнути в глибину часів, про які немає відомостей у письмових джерелах. У результаті можна висвітлювати невідомі науці події політичної, економічної та соціальної історії, вивчати матеріальну та духовну культуру минулих часів. У писемних джерелах інформація, що міститься в топонімах, завжди суттєво доповнює інформацію, що міститься в писемних джерелах.

Топоніміка має свій основний термінологічний апарат. Окремі підкласи власних імен та їх підрозділи отримали загальновизнані термінологічні назви. Вони складаються з давньогрецьких, іноді латинських термінів і давньогрецького терміна «онім».

Термін «катайконім» означає жителя місцевості чи поселення. Термін «синойкон» означає район або частину міста. У м. Києві це Нивки, Пуща-Водиця, Поділ, Печерськ, Липки, Борщагівка [2, с. 9].

Топонімічна термінологія включає елементи класифікації власних назв. Правила класифікації такі: морфологічний поділ (поділ на прості й складні форми, на складні й складові форми, на основні й похідні) і семантичний поділ (назви племен, народів, націй, власні назви географічних об'єктів тощо) [42, с.175].

Вивчення топонімічного матеріалу починається з його розподілу в часі та просторі. У подальшому здійснюються: 1) атрибуція (віднесення топоніма до конкретної мови); 2) місце розташування (закріплення за топонімом конкретної території); 3) періодизація (визначення часу створення топоніма). Першочерговим завданням дослідників, які вивчають топонімічний матеріал, є хронологічне, географічне, лінгвістичне та циклічне розташування досліджуваних джерел. Топонімічний матеріал зафіксовано в усній та писемній традиції [41, с. 202].

Усню традицію вивчає діалектологія. Топонімічний матеріал, зафіксований у письмових джерелах, аналізується істориками та лінгвістами. Після періодизації та локалізації топонімічного матеріалу наступним важливим етапом його дослідження є застосування математичних методів роботи з масовими джерелами. Найважливішим порядком опрацювання топонімічного матеріалу є застосування до нього порівняльно-історичних методів дослідження, коли порівнюються топоніми, створені на різних територіях у різні часи [41, с. 141].

Сприятливим моментом є ототожнення топонімічного матеріалу зі знайомою мовою чи навіть групою споріднених мов і формулювання структури досліджуваних топонімів. Історичний підхід до вивчення топонімів дозволяє реконструювати його «біографію», особливо за відсутності достовірних письмових джерел про його походження. За відсутності достовірних відомостей про походження топонімів гіпотези будуються на основі методу аналогії, тобто використання подібного матеріалу, що належить до одного мовного ареалу.

Зв'язки топонімічного матеріалу з лексикою конкретної мови чи групи споріднених мов дозволяють дослідникам розподіляти цей матеріал у певних хронологічних межах за мовними циклами. Загалом топонімічний матеріал характеризується двома типами зв'язків. Перший – внутрішній, який відображає зв'язки топонімів між собою в межах однієї мови, другий – зовнішній, який пов'язує окремі топоніми з лексичними елементами різних мов. При дослідженні топонімічного матеріалу необхідно розрізняти органічні для даної мови власні назви, що не порушують свою «етимологічну структуру», і неорганічні для цієї мови назви, які втратили свою «етимологічну структуру» через давність свого

походження. вживають або містять елементи іншої мови і не пов'язані з основною мовою [42, с. 181]

Формування топонімичного матеріалу відбувається в умовах розвитку і трансформації мови. Це слід враховувати при аналізі назв однією мовою, створених у різний час. Коли топонімичний матеріал з інших мов потрапляє в певну мову, цей матеріал передається різними шляхами. Це просте запозичення назви; і асимілятивні запозичення, коли почерпнуті слова пристосовуються до структури мови, куди вони були запозичені; пертимологічні запозичення, з реконструкцією топонімів на основі оригінального елемента іншої мови; переклад іноземної назви на певну мову; описова назва замість оригінальної іншомовної назви [2, с. 11].

Топоніми є мовні джерела – пам'ятки мови, які містять цінні відомості про історію розвитку мови, історію етносів, у сусідстві з якими виникли різні мови, історію розвитку культури, науки, виробництва тощо. Найдавніша група словесних джерел (від лат. *verbum* – слово), інформація в яких зафіксована в словесній формі. До лінгвістичних джерел належать слова та вирази, що виникли в процесі розвитку мови, змінювалися з часом і дійшли до сьогоденних днів. Лінгвістичні джерела сформувалися одразу після виникнення мови. Вони відображають розвиток цивілізації, історію формування окремих етносів, їх загальні та індивідуальні особливості, історію взаємодії та культурного взаємовпливу народів у різні історичні періоди. Лінгвістичні джерела старші за писемні.

Лінгвістичні джерела поділяються на кілька груп. Окремі розділи історико-філологічної топоніміки присвячені вивченню окремих груп лінгвістичних джерел.

Словесні джерела, зокрема лінгвістичні, класифікують за мовами – за групами мов (слов'янські, германські, романські, балтійські та ін.) або за окремими мовами (українська, білоруська та ін.). Прояв слів іншомовного походження в деяких мовах може відкрити економічні та культурні зв'язки між окремими народами в історичні епохи, дуже далекі від нашого часу.

Таким чином, географічні назви – це одне з найголовніших джерел історичної географії. Вони окреслюють кордони поширення своєрідних етносів та їх державних утворень, лінії оборони, напрями міграції та етнічні зв'язки. Значення найдавніших імен здебільшого розкривається тільки в результаті спеціальних досліджень. Це стосується тих, що утворилися на основі мов, які зараз вважаються мертвими, оскільки їх використовували давні, нині неіснуючі народи. Такі топоніми сприймаються як своєрідні знаки та символи, які залишаються непоясненими до з'ясування їхнього першопочаткового значення. Для того, щоб точно пояснити значення топоніма, потрібно знати лексику кожної епохи, що залишила свій відбиток на місцеву топоніміку. Сьогодні словниковий запас надзвичайно швидко міняється. Все це може прийматися тільки як безпідставні згодадки, поки ми не опрацюємо і глибоко не вивчимо давню народну географічну термінологію.

Для належного розуміння сутності топоніма необхідно знати лексику та мовні особливості кожної епохи, що вплинула на формування місцевої топоніміки. Оскільки словниковий запас сучасної мови швидко змінюється, без глибокого вивчення стародавньої географічної термінології можуть виникнути неточності та неправильні спроби пояснення значення топонімів.

Тому для успішних топонімічних досліджень важливо мати достовірні джерела та засоби вивчення мовної, історичної та культурної спадщини, пов'язаної з тими регіонами, які вивчаються. Тільки такий підхід дозволить належним чином розшифрувати топоніми і зрозуміти їхнє початкове значення.

РОЗДІЛ 2.

Загальна характеристика топонімічних досліджень в Україні

Найголовніша і першочергова роль географічної назви – це показувати розташування на земній поверхні. Буквально нещодавно з'явився новий метод визначення потрібного місця на Землі – це система координат, але користуватися нею можуть тільки спеціально навчені люди, які володіють відмінною пам'яттю на числа. Більше того, в повсякденному користуванні це некомфортно. Словом, мешканці всіх країн вже давно вигадали універсальний спосіб змальовування навколишнього середовища використовуючи топоніми. Топонімією називають мову, архів, літопис землі. З наукової точки зору – це галузь науки, яка вивчає власні географічні назви, їх виникнення, значення та написання. Назви географічних об'єктів вивчає лінгвістика, тобто пояснює топонімію, як розділ лексикології. Власне, сам термін походить з грецької мови, де «*topos* – місцевість» і «*ονομα* – назва», найменування, ім'я [58, с. 5].

Науковці розглядають топонімію як синтез мовознавства, географії та історії, проте інколи кажуть, що топоніми, які цікавлять істориків, не цікавлять географів, і навпаки. Географічні назви стосуються лише географічних об'єктів, вони здебільшого чітко окреслюються, показують географічні особливості місцевості або реальні, або такі, що застосовуються при присвоєнні назв, тому пояснення їх змісту представляє великий інтерес для географії.

Лінгвістика вбачає неабиякий інтерес до географічних назв, як однієї зі сфер. Аналізувати всі типи, види та форми географічних назв, їх співвідношення з власними назвами, цілу систему мови, якою вони створені і вживаються можуть тільки лінгвісти. Дослідження топонімів зі сторони лінгвістики беруть до уваги також історичний розвиток мови, етимологічний аналіз, виділення стародавніх тополексиків.ю виявлення діалектичних та лінгвістичних областей. Отож, «заселення» таких чи інакших мовних слідів, а також поділ окремих значень таких слів, її «міграцію» та сусідні території вивчає лінгвогеографія Ономастика

робить акцент на виникненні та поширенні власних назв, а етимологія вивчає походження слів [57, с. 3].

Про лінгвістичну природу географічних назв свідчить також тісний зв'язок топонімії з семантикою, морфологією, фонетикою та діалектологією. Історичний компонент тобто історичне мовознавство, є обов'язковим, оскільки показує історію мови. В будь-якій мові жодна історична подія не показана безпосередньо. Сліди можуть тільки опосередковано відобразитися у вибраних словах, оскільки мова є досить автономною системою, що змінюється за власними законами. Часто, мовознавство зберігає докази про те, що географічні назви залишаються єдиним свідченням давно зниклих мов, але в іншому випадку вони дають можливість визначити головні факти історичної граматики, фонетики, словотворення, як частина мовного багатства народу. Формуючись, географічні назви існують століттями або ж навіть тисячоліттями і зберігають інформацію з давніх-давен, тому вивчення географічних назв є важливим для історії, археології, етнографії, ботаніки, зоології [60, с. 36].

Зазвичай, назви вигадують представники різних верств населення, носії певної професії (мисливці, пастухи, фермери тощо), тому вони називаються соціальними. Робимо висновок, що іменування місцевості є предметом вивчення історичної географії, яка надає перевагу вивченню природних умов всіх історичних епох, специфічність розселення та міграції народів на континентах, минулу територіальну організацію господарства.

З давніх часів досліджували походження географічних назв. Навіть стародавніх греків цікавило, чому назви материків і країн, міст і сіл, морів і океанів, річок і озер, гір і долин мають саме такі назви. Проте багато чого вони пояснити не змогли: походження деяких назв, які вживаються і зараз, часто сягали такої давньої епохи існування людства, що вона була недосяжною для їх пізнання. Ми знаємо, що там, де не вистачає фактів і знань, здебільшого виникають цікаві легенди, фантастичні уявлення, створюються міфи про надприродні сили та божественні дії. Спочатку люди не робили розподіл імен на власні та загальні. Першими і найдавнішими топонімами були звичайні загальноживані слова:

пустеля, вода, річка, гора, ліс, поле. Потреба розрізняти поля, гори, пустелі, річки, ліси виникла тоді, коли люди почали досліджувати великі масиви.

Люди були оточені могутніми, грізними і непередбачуваними силами природи, вони залежали від них і лякалися, власне тому й почали іноді бачити в цих силах живих надприродних істот. Також, люди надихалися звичайними географічними об'єктами, себто річкою, скелями, болотами, горами, тобто не лише відомі нам сонце, місяць, дощ і блискавка. А ще частіше ці об'єкти населяли різні духи, лісники. Це все мало вплив на майбутні імена. Пізніше назви почали вказувати на приналежність об'єктів як родової, державної, групової, колективної, національної та індивідуальної. Отже, поява імен, які показують спільність населення за головою роду належить до епохи розвиненого родоплемінного ладу. [57, с. 56].

Поява імен, похідних від особових імен, що показують майнову нерівність у родовій ієрархії належить до пізнього родового суспільства. Епоха великих географічних відкриттів подарувала нам низку географічних назв, чим збагатила власне топонімічний діапазон. Пригадаймо, наприклад, хоча б подорож Х. Колумба «на захід до Індії» в кінці XV ст. Відразу після цієї подорожі на карті Америки з'явилися перші географічні назви. Беззаперечно, ми розуміємо, що географічні назви вже існували, проте вони не були нанесені на карту і не були широко поширені за межами континенту.

Географічна номенклатура – це загальноживана назва, яка означає сукупність географічних назв. Номенклатура з латинської перекладається як «список імен». Таке роз'яснення ставить географічні назви в один ряд з номенклатурами решти галузей знань (хімічна номенклатура, біологічна номенклатура тощо). Характерно, що ознакою номенклатури є: 1) неоднорідність і різноманітність походження окремих елементів, їх компонентів; 2) особливе значення в мові; 3) дбайливе збереження номенклатурних одиниць; 4) періодичні перегляди номенклатурних переліків. Отже, можна говорити про топонімічну номенклатуру України, виділяючи в ній зокрема, як і в топоніміці загалом, окремі класи: гідроніми, ойконіми, хороніми, ороніми та ін. [58, с. 89].

Назви населених пунктів (від грец. οἶκος – «житло») називають ойконімами; назви міст (від грец. ἄστυ – «місто») – астоніми; назви внутрішньоміських об'єктів (від лат. urbanus – «міський») – урбаноніми; назви вулиць (від грец. ὁδός – «шлях, дорога, вулиця, канал») – омоніми; назви площ (кварталів) (від грец. ἀγορά – «квадрат») – агороніми. Назви шляхів сполучення (від грец. δρόμος – «біг, рух, шлях») називають дромонімами. Назви водойм (від грец. ὕδωρ – «вода») називають гідронімами; назви океанів – океаноніми; назви морів – пелагоніми; назви озер – лімоніми; назви річок – потамоніми; назви боліт гелоніми. Більш детальний перелік конкретизованих гідронімів, таких як: інтерлювіоніми (назви морських каналів), портоніми (назви портів), фіордоніми (назви заток), флуменоніми (назви морських течій), такі твердження пропонує у своїй роботі М.М. Торчинський [35, с. 84].

Сьогодні існує думка виділяти в топоніміці нові окремі класи (міжгалузеві райони), наприклад гідроніми, які будуть об'єднувати назви географічних об'єктів, утворених і розташованих на межі літа та гідросфери (півостровів, мисів, кос, островів). Назви гір (від грец. ὄρος – «гора») об'єднують під назвою ороніми; назви лісів (від грец. δρῦς – «дерево») називають снонімами; назви дрібних незаселених об'єктів (від грец. μικρός – «маленький») – мікротопоніми; назви великих незаселених об'єктів (від грец. μακρός – «великий») – макротопоніми [3, с. 57].

Назви територій (районів, у тому числі адміністративних, історичних регіонів, країн) називаються хоронімами (від грецького ὄρος – «кордон, межа, кордон» і грецького ὄνομα – «ім'я, титул»). Хороніми поділяються на природні – назви природно-ландшафтних територій (наприклад, Полісся, Буковина, Біловезька пуца) та адміністративні – назви адміністративно-територіальних одиниць (наприклад, Гуцульщина, Івано-Франківська область, Польща). Назви етнічних спільнот – етніоніми, водночас перебувають у центрі вивчення етніонімії (частини ономастики), яка вивчає закономірності їх виникнення та функціонування. Етніоніми ми поділяємо на макроетніоніми: це назви великих етнічних спільнот, які зазвичай мають однакове найменування з назвами країн, у

яких проживає носій певного етноніму; та мікроетноніми: назви декількох етнічних спільнот. Різновидом етнонімів є ендоетноніми (грец. *endo* – «всередині, дім», грец. *opota* – «ім'я») – самоназви народу, етнічної спільноти, які їх представники привласнюють собі [51, с. 25].

Зазвичай така самоназва має відмінність від тієї, яку прописали в науковій літературі чи використовують в оточенні. Наприклад, ендоетнонім фінів – «суомалайсет»; угорці – «угорці». Антонімами до попереднього є екзоніми (грец. *ekso* – «зовні», «зовні», грец. *opota* – «ім'я») – топоніми, які місцеве населення чи люди не вживають, у тому числі на офіційному рівні, для назви населених пунктів, земель, народів, географічних об'єктів, тощо, але вони мають велику популярність у зовнішніх спільнот. Екзоніми – це здебільшого імена, адаптовані до умов і вимови іншою мовою. Екзоніми також включають латинські назви країн, народів і міст, наприклад: *Helvetia* – Швейцарія, *Leopolis* – Львів. Назви географічних об'єктів, утворені від власного імені людини (з гр. *ἄνθρωπος* – «людина»), є антропотопонімами, від назв тварин – зоотопонімами, від назв рослин – фітотопонімами [54, с. 8].

Існують також географічні назви, які об'єднують також ергогеографічні об'єкти, отримані у зв'язку з їх розташуванням поблизу певного підприємства – це клас ерготопонімів (наприклад, Льоняний комбінат – масток Гончарова, родина якого походила від дружини Пушкіна Наталії Миколаївни; Шахти – означає, що поблизу міста розташовані шахти, село Заводське – тут у 1956 р. була побудована перша в Західній Україні птахофабрика «Львів», в честь якої село перейменували). Географічні назви мають у собі певний сенс, відображаючи природні особливості місцевості, рослинний і тваринний світ, корисні копалини, поверхню та ін. Зауважу, якщо для визначення назви обрали ту чи іншу ознаку, відповідно, це було важливо і мало вагомий сенс. Проте, не варто забувати, що географічне середовище звісно визначає характер місцевих назв, тим не менш їх форма і зміст завжди визначається соціально-історичними чинниками [3, с. 36].

Кожен народ має свою емоційно-образну систему, яка передається від старшого покоління до внуків і правнуків насамперед в усній формі і фіксується

якраз у фольклорній пам'яті. Тут ми можемо віднести і ландшафт, і місцеву флору і фауну, і мораль, і мову, ідеали та навички трудової діяльності. Знаємо, що назви одягу в українських піснях та творчості мають свою символіку: шапка – сила, пояс – оберіг, жупан – багатство, свита або сіряк – бідність. Трактування кольору: білий – святість, червоний – краса, чорний – земля і т. д. Рушник – дорога, весілля; калина – жіноча плідність, весілля, любов; гарбуз – відмова, насмішка; дуб – чоловік, мужність, сила; береза – дівчина, ніжність, чистота; барвінок – весілля; сани – похорон і т. д. Кожен народ особливий і своєрідний, звісно, що у своїй фольклорній пам'яті він зберігає неповторну картину світу своїми очима [51, с. 9].

Вчені-топонімісти продовжують працювати і вести свої традиційні дослідження, зваживши на ці особливості і залучаючи допоміжні предмети та матеріали. Серед методів дослідження топонімісти використовують описовий, порівняльно-історичний, картографічний, кількісно-статистичний. Топонімічні дослідження сьогодення беззаперечно базуються на фактах палеонтології, історії, археології, географії, без яких топоніміка не мала б важливого наукового обґрунтування. Географічні назви постають джерелом важливої наукової інформації для географічних дисциплін загалом та історичної географії зокрема, виступаючи адресою для конкретних географічних об'єктів. Опираючись на закони мови, географічні назви тісно пов'язані з природою, людьми і господарством. Саме необхідність розрінення об'єктів у процесі діяльності людини та з потребою орієнтування на місцевості відбувся процес виникнення та поширення топонімів [56, с. 67].

Отже, топонім відображає характерні властивості географічного об'єкта крізь призму людського уявлення про цей об'єкт, підкреслюючи реалії минулої духовної та матеріальної культури населення. Щоб уникнути помилкових висновків, варто враховувати закономірності, які панують на території в певний час, а саме: впливу на топонімію соціальних і природних умов, особливостей заселення та розвитку території, трансформації назв тощо. Топографічні та географічні властивості будь-якої території тісно пов'язані між собою і спільно з

назвами утворюють єдину природно-топонімічну системи. Деякі вчені (наприклад, В. А. Жучкевич) говорять про топонімічні ландшафти, де ми розуміємо систему назв форм рельєфу, населених пунктів, водойм тощо, які сформувалася на території природним способом[24, с. 17].

Доволі важливим є те, що вивчення топонімічних ландшафтів потребує розгляду взаємозв'язків, у яких перебуває кожна назва як частинка цілої, природної топонімічної системи. Мовознавство відіграє значну роль у вивченні географічних назв (тут ми розглядаємо топоніміку як розділ ономастики – науки про сукупність власних назв предметів). Як і всі інші слова, назви підпорядковані законам мови, а отже, підлягають лінгвістичному вивченню. Якщо не використовувати лінгвістичні методи то апріорі неможливо зрозуміти структуру назв, а це основний і початковий етап як для лінгвістичних, так і для позалінгвістичних досліджень топонімії. Лінгвістичні дані особливо цінні для реконструкції та розуміння давніх періодів історії, а особливо у випадках, коли інших джерел зовсім немає. У топоніміці важливо володіти практичними навичками, а саме досконало передавати географічні назви українською мовою та використовувати їх у картографії, краєзнавстві та туризмі [58, с. 85].

Саме топоніміка і її ґрунтовне вивчення може допомогти віднайти забуті об'єкти геолого-промислового, політико-економічного, історико-археологічного та іншого значення. Зазвичай, географічні назви можуть свідчити про зміну природних умов поданої місцевості і це теж слід враховувати. Ще одним масштабним і важливим напрямом застосування топонімії є робота компетентних органів стосовно створення назв для нових населених пунктів, їх вулиць, вокзалів тощо, а також заміна неправильних або необґрунтовано перейменованих назв. В наш час цією гілкою опікується і проводить значну роботу в цьому напрямку Український інститут національної пам'яті. Детальну інформацію про процес, рішення та швидкість перейменування населених пунктів в Україні надає офіційний сайт Верховної Ради України [50, с. 64].

Розвиток топоніміки як наукової дисципліни можна умовно поділити на три етапи. Перший етап – це так звана «доакадемічна доба», коли створювалися перші

словники та з'являлися наукові дослідження з обговорюваних питань. Цей період тривав до середини XIX ст. Другий етап охоплює другу половину XIX – першу половину XX ст., коли виникають академічні філологічні дослідження з топоніміки. І, нарешті, третій етап (друга половина XX – початок XXI ст.), коли топонімічні дослідження проводяться спільно з філологами та істориками-фахівцями.

Перші топонімічні дослідження з'явилися тоді, коли Нестор-літописець у «Повісті временних літ» намагався з'ясувати, «...звідки пішла Руська земля» [1]. Перш за все він дізнається етимологію назви столиці Русі – Києва, а тому цитує легенду про Кия, Щека, Горово та їх сестру Либідь. Потім наводить дані про походження назв декількох літописних племен і, власне, досліджує походження назви всієї держави – «Русь».

У період Київської Русі потреба усвідомлення історичного значення географічних та етнічних назв призвела до появи в письмових джерелах численних прикладів тлумачення імен. Найдавнішими українськими словниками вважаються «Лексис з простою толковою словенських мов» (середина XVI ст.), «Лексис» Лаврентія Зизанія (1596 р.). У середині XVII ст. Стефаній Славинецький розробив «Латинський лексикон», в якому мовою оригіналу була латинська, але в перекладній частині, окрім церковнослов'янських термінів, вживаються також й українські слова.

У російській історіографії серед істориків XVIII ст. В. Татіщев першим звернув особливу увагу на топоніми. У XIX ст., особливої уваги заслуговують праці М. Барсова, М. Надеждіна та І. Філевича. На межі XIX – XX ст. Топоніміку вивчали і опрацьовували відомі сходознавці: В. Радлов і В. Бартольд. Систематизацію гідронімів Північного Причорномор'я та створення списків басейнів рік Дніпра, Дону, Дністра та Південного Бугу здійснив у 1907–1934 рр. П. Маштаков. Ці списки стали основою багатьох наукових досліджень з гідронімії Північного Причорномор'я [43, с. 98].

Одним із перших почав дослідження топоніміки в Україні відомий український славіст, учасник «Руської трійці» Яків Головацький (1814–1888).

Вчений багато присвятив вивченню історії та тлумаченню власних імен. Одночасно займався науковими матеріалами з історії виникнення інших слов'янських мов та етнографії досліджуваних регіонів. Я. Головацький пояснював власні імена та географічні назви Західної України в історико-етнографічних працях: «Велика Хорватія або Галицько-Карпатська Русь» (1841), «Поділ часу у русинів», «Нарис старослов'янського фольклору або міфології» (1866) тощо. Найбільше уваги дослідник приділив топонімічним питанням у вступі до праці «Народні пісні Галицької і Угорської Русі», виданої 1878 р. у м. Москві, і в останній фундаментальній праці «Географічний словник західнослов'янських і югославських земель і сусідніх країн» (Вільнюс, 1884). У своїх дослідженнях Я. Головацький спирався на досягнення тогочасної славістики та праць В. та Я. Гриммів, П.-Й. Шафарика та , Ф. Міклошича

Проблеми топоніміки успішно досліджував у своїх наукових працях А. Бертъє-Делагард і на початку ХХ ст. – відомі українські історики М. Астряб, О. Лазаревський, Л. Падалка, В. Ляскоронський, М. Арандаренко, О. Андріяшев та ін. До створення дисципліни доклався також видатний український письменник і громадсько-політичний діяч Іван Франко [6, с. 264].

Бурхливі історичні події першої половини ХХ ст. призвели до помітного занепаду цього напрямку досліджень в Україні. Проте окремі науковці продовжували збирати й опрацьовувати топонімічний матеріал. В Академії наук УРСР діяла топонімічна комісія, у складі якої працювали відомі українські вчені П. Клименко, М. Ткаченко, А. Ярославич та ін. Українські топоніми – географічні назви частково включили до своїх праць польські вчені. Така розвідка з'явилася в журналі «Onomastica», який виходив у польському місті Вроцлаві [37, с. 189].

Першим науковцем, який взявся за роботу з відродження досліджень як лінгвістичної, так і історичної топонімії в Україні у післявоєнний період, був К. Цілуйко. Це він зробив у працях: «Українська топоніміка напередодні міжнародного з'їзду славістів» (Питання топоніміки. – К., 1962); «До вивчення топоніміки» (Діалектологічний вісник. – 1949. – № 1); «Коротка програма збирання матеріалів для вивчення топографії України» (К., 1954) та ін. [2, с. 5].

У праці «Міста України в другій половині XVII ст.» (К., 1963) Олена Компан на основі аналізу антропонімів і топонімів, що містяться в різних історичних джерелах, зробила висновки про ступінь зростання ремесла та його діяльність і поширення в Україні в XVII ст. [13]. У дослідженні «Прізвища топонімичного походження Закарпаття» (Доповіді УЖДУ. Серія філологічна. – 1961. – № 7) історик Павло Чучка, зібравши 6 тис. імен жителів Рахівщини, довів, що переважна більшість предків цих людей переселилася – вони походять з територій нинішніх Івано-Франківської, Тернопільської та Чернівецької областей України [33].

Подальший розвиток топоніміки в Україні характеризується зміцненням наукової співпраці істориків та мовознавців. Так, у конспекті лекцій «Топоніміка гірських районів Чернівецької області» (Чернівці, 1964) Ю. Карпенко поставив акценти на необхідності доповнити дослідження з топоніміки як лінгвістичними, так і історичними коментарями, а також описом історичних джерел, з яких взято власні назви [42, с. 154].

Загалом за останні 60 років в Україні відбулося серйозне накопичення наукових досліджень з ономастики та топоніміки топонімів. Таким чином, із середини 1960-х рр., по-перше, різко зросла кількість наукових праць з топонімичних питань, що публікуються в Україні, по-друге, поглибилася їх спеціалізація. Джерелознавці в Україні починають виділяти окремі групи лінгвістичних джерел: топонімичні, антропонімичні, етнімічні. З цих питань є окремі наукові дослідження. Більшість топонімичних досліджень, виданих в Україні в останній третині – на початку XXI ст. [37, с. 165].

Найбільше уваги українських учених було зосереджено на вивченні топонімів чи географічних назв. Ми трактуємо це так, що коло географічних назв Північного Причорномор'я є неймовірно колоритним за мовним походженням та інформативним за змістом. Протягом тисячоліть через степи Північного Причорномор'я пройшли десятки народів різного етнічного походження. Кожен з них залишив імена своєю мовою. Дослідник топонімів України О. Стрижак одну зі своїх наукових праць назвав «Про що говорять географічні назви: сліди народів

на карті УРСР» (К., 1967). Вивченню географічних назв часів Київської Русі присвячена ще одна його наукова праця – «Етимологічний словник історичних географічних назв Південної Русі» (К., 1985) [60, с. 149–150].

Значний інтерес для дослідників викликають гідроніми України, походження яких іноді сягає ще доісторичних часів. У зв'язку з цим особливо важливими є праці І. Железняка «Гідронімія України в її міжмовних і міждіалектних зв'язках» (К., 1981) та «Русь і етномовні процеси середнього-верхнього Правобережжя Дніпра» (К., 1987). Слід згадати ще такі праці ономастів: Ю. Карпенко «Гідроніми Нижнього Подністров'я» (К., 1981) [43]; Є. Отін «Гідроніми Східної України» (Донецьк, 1977) [23]; О. Стрижак «Назви річок Запорізької та Херсонської областей» (К., 1967) [29].

Досліджується також походження назв сіл, селищ та міст України. Тут слід виділити праці: Ю. Кругляк «Назва твого міста: походження назв міст і селищ міського типу УРСР» (К., 1978); А. Коваль «Друзі, незнайомі. Походження топонімів в Україні» (К., 2001). Вивченню топоніміки України в широкому розумінні цього слова присвячено багато праць: Ю. Карпенко «Топоніміка Буковини» (К., 1973); Б. Лащук «Географічні назви Українських Карпат і прилеглих територій: Навч. Посібник» (К., 1993); П. Зборовського «Топоніміка тюркського регіону» (Львів, 2004) та ін. Особливо слід відзначити видання словників географічних назв України: М. Янко «Топонімічний словник України: Словник-довідник» (К., 1998); Т. Громко «Словник народних географічних термінів Кіровоградської області» (К., 1987).

Найбільш розгорнуте завдання топоніміки свого часу сформулював В. Ташицький. На його думку, предметом дослідження топоніміки є історична дисципліна, її закономірності у виникненні, формуванні та поширенні, як окремих географічних назв зокрема, так і топонімічних систем (ландшафтів) в широкому сенсі. До географічних назв належать назви населених пунктів, а також гір і річок, країн та їх адміністративних одиниць, частин світу та островів, а також територіальні назви (поля, луки, ліси, частини населених пунктів та інші подібні об'єкти), міста – назви вулиць і площ. До власних належать імена та прізвища,

прізвиська, лицарські прізвиська різного роду, а також гербові назви, а також назви племен і народів [6, с. 273].

Чітко окреслені межі топоніміки як галузі наукових досліджень. Поглиблення топонімічних досліджень з вибраних наукових дисциплін приводить до активної взаємодії між ними, особливо сусідніми. На стику різних наук створюються нові наукові напрями. Топоніміка має два основні дослідницькі вектори – лінгвістичний та історичний, але результати топонімічних досліджень використовуються також в етнографії, археології, картографії, логіці та багатьох інших науках [11, с. 111].

Топонімікон, тобто коло власних назв, що вживаються певним народом, зазвичай вирізняється стійкістю і традиційністю. Географічне середовище є фактором розвитку життя людей у всіх його проявах – економічних, соціальних, історичних, духовних, що залишає свій неповторний відбиток на весь спосіб життя людини. Постійно діючим фактором є вплив географічного середовища на топонім. Найбільш показовим прикладом цього є зміна географічних назв у результаті еволюції мови місцевого населення, його господарського життя, культури, світогляду тощо [41, с. 199].

У свою чергу, антропологічний і расовий тип людини, її біологічна природа наклали відбиток на предмет дослідження топонімії. Особисті імена відображають національне розуміння краси та її протилежності. Під загальним впливом вищезазначених факторів топоніми різних епох суттєво відрізняються один від одного. Це пояснюється різним сприйняттям одних і тих самих назв у різні історичні епохи. Досліджуючи всі ці численні набори імен, можна виділити ті, які могли з'явитися раніше за інші [38, с. 36].

Багато з цих імен дали людям у давні часи, щоб використовувати їх для орієнтування в навколишньому світі. Походження багатьох із цих назв можна простежити до первісного суспільства. Створюючи їх, людина виходила з потреби відрізнити одну річку, гору, озеро, тварину, рослину тощо від інших, подібних до них. Первісна людина мала невеликий словниковий запас, тому її можливості були надзвичайно обмежені. Слово «вода» може означати річку, озеро і море,

«гора» може означати пагорб, гору, гірський масив або навіть гірську систему. Такі слова, як «тварина», «дерево», «трава» тощо використовувалися для позначення світу тварин і рослин, не пояснюючи специфіку цього об'єкта. Все це відбувалося на зорі розвитку цивілізації, але етнографи не зафіксували на Землі жодного племені, яке б не використовувало власні назви для місцевості,

Власні імена розкидані по всьому світу у величезній кількості. Жоден фахівець з топоніміки не зможе визначити, в які конкретно числа можна звести набір місцевих назв. Тільки світовий атлас путівника з найважливішими іменами містить понад 100 тисяч імен. Але це лише деякі схожі назви. Адже назви багатьох дрібних об'єктів (струмків, ставків, боліт, лісів, пагорбів, маяків тощо) не входять до картографічних атласів. Більшість таких назв зазвичай не зустрічається навіть на дрібномасштабних місцевих картах, оскільки відомі лише місцевим жителям [6, с. 279].

Власні назви різних типів характеризуються найтіснішим зв'язком між собою. В історичній науці це називають топонімічним континуумом. Це слово в перекладі з латини означає довголіття, безперервність. Це поняття також відображає культурну наступність, тобто особливе поєднання імен, створених людьми з різних країн і культур. Усі власні імена, що оточують конкретну людину, завжди перебувають у тісній взаємодії. Наприклад, назви струмків, гаїв, полів, луків, ярів, пагорбів тощо через деякий час можуть стати загальновідомими, якщо на їх місці будуються нові міста, селища, підприємства, аеропорти, але можуть зовсім зникнути з ужитку, якщо місцеве населення залишає територію [37, с. 150].

В певний час народжується окрема власна назва. У процесі багаторічного використання імені часто змінюється форма вимови, в результаті чого ім'я набуває нового вигляду. Життєвість власних імен дуже різноманітна. В одних випадках це охоплює роки чи десятиліття, в інших – тисячоліття. «Вічні» міста, як їх називають, добре відомі всім – Афіни, Рим, Олександрія, Бухара, Самарканд, Київ та ін. Ці назви існують і в наш час, незважаючи на те, що їм тисячі років. У свою чергу, назви таких країн, як Вавилонія, Ассирія, Урарту, Фінікія, Бактрія,

Галлія, Іберія, Іллірія, Дакія та ін., наразі відомі лише з історичних джерел. Історики, намагаючись пов'язати назви, згадані в стародавніх або середньовічних географічних працях, з конкретною територією завжди стикалися з великими труднощами. Це стосується всіх джерел включаючи географічні описи Ератосфена, Страбона чи Клавдія Птолемея або подорожні журнали Плано Карпіні, Рубрука, Марко Поло чи Афанасія Нікітіна. Чимало суперечок і різноманітних тлумачень викликає в сучасній науці розшифровка власних імен, які зустрічаються в казках, давньоруських билинах або в «Слові о полку Ігоревім», у німецькій «Пісні про Нібелунгів», у фінському епосі «Калевала», у німецькій «Пісні про Нібелунгів», у фінському епосі «Калевала», у давньоруському епосі та «Слові о полку Ігоревім». у монгольських «Таємних історіях», у киргизькому епосі «Манас» та ін.

Людські мови народжуються, розвиваються, а часом і зникають. Із зникненням мови багато імен, створених цією мовою, зникають із вжитку. Цей процес також посилюється появою на карті світу великої кількості нових назв. Це триває і донині. Нові назви отримують не тільки нові, але й старі міста та селища. Досить згадати зміну назви міста Луганськ – Ворошиловград – Луганськ; Кодак – Катеринослав – Дніпропетровськ, а сьогодні – Дніпро; Юзівка – Сталіно – Донецьк; Маріуполь – Жданов – Маріуполь тощо [42, с. 144].

Усі власні назви, які використовує даний народ, утворюють його топонімічний простір. А якщо існують спеціальні комісії та комітети з охорони пам'яток, то ніхто не дбає про захист власного імені назавжди. «Червона книга» власних імен, зміна яких заборонена через їхню історичну цінність, досі не створена. Багато з них є важливими історичними пам'ятками, без яких важко уявити багато історичних подій. Лише останнім часом висловилися думки щодо створення муніципальних вахтових книг із переліком назв вулиць, площ, бульварів, житлових масивів, назви яких мають історичну цінність і не підлягають зміні [2, с. 5].

Крім свого кола, яке склалося в кожного народу, є імена, які вживає все людство в цілому. Більшість топонімів тісно пов'язані з детонацією – названим

об'єктом. Тобто вони характеризують його якісні та кількісні характеристики, зовнішні ознаки. Іноді топоніми позначають групові ознаки названих об'єктів, але найчастіше вони відображають сукупність індивідуальних ознак об'єкта.

Поява кожної назви зумовлена суспільною потребою називати саме той предмет, який має певне значення для суспільства. Тому ті об'єкти, які потрапили у сферу суспільної практики, отримали власні назви. Звідси поява в науковому обігу назв нововідкритих космічних об'єктів, а разом з тим і зникнення у спільній свідомості багатьох назв лісів, ярів, гаїв, струмків... [21].

Людство використовує різні способи виявлення в назві індивідуальних ознак названого предмета. До них відносяться географічні назви. Так, Велика і Мала Підвальні вулиці в м. Києві в ХІХ ст. знаходилися біля набережної «Місто Ярослава», вулиця Прорізна перетинала цю набережну, назва вулиці Хрещатик походила від «Чрещатий Яр» тощо [2, с. 8].

Народження топонімів відбувається унаслідок співдіяння різноманітних природних, соціальних, мовних і психологічних факторів. Без уточнення ролі кожного з них у даному конкретному випадку неможливо встановити точне значення того чи іншого власного імені. Тому топоніміка за своєю природою є синтетичною дисципліною, яка узагальнює методологію дослідження та джерельну базу широкого кола природничих і гуманітарних наук – географії, геології, історії, лінгвістики, а також джерелознавства, археології тощо [41, с. 283].

У середині ХХ ст. топоніміка стала однією з провідних спеціальних історичних дисциплін в Україні. В університетських центрах України, переважно в Києві, Дніпрі, Донецьку, Харкові, Львові, Чернівцях, Ужгороді, Одесі, створювалися наукові товариства дослідників топоніміки. Деякі з них регулярно видають збірники наукових праць. Інститут мовознавства НАН України імені О. Потебні, Інститут історії України НАН України.

Значний внесок у дослідження топонімів Карпат зробили М. Габорак, М. Худаш, М. Кордуба та ін. З-під пера Мирослава Габорака видано «Гідронімічний етимологічний словник-підручник Івано-Франківської області».

Дана робота є комплексним дослідженням назв водойм Івано-Франківської області, їх походження, способів творення та зв'язків з назвами інших географічних об'єктів. Джерельною базою для автора стали історичні писемні пам'ятки, документи, географічні, енциклопедичні та інші словники, топографічні карти, нариси історії міст і сіл краю, документальні фільми [53] тощо.

До компетенції Верховної Ради України належить погодження перейменування за поданням міських, селищних, сільських, обласних рад. Структура місцевих назв кожного регіону відображає образ людей, які проживали на цій території, власне топоніміка обраного регіону містить відомості про минулі епохи і є значущим джерелом для вивчення історії народу та місцевості. Цінність топонімів як історичних джерел полягає в їх історичній актуальності та певній мірі консерватизму. Також зауважте, що схожі топоніми розміщуються в регіонах за певним зразком. Бо це безпосередньо пов'язане з кожним етносом. У цьому випадку набір схожих географічних назв служить надійним орієнтиром для реконструкції напрямків міграційних потоків. Відповідні регіони топонімічного типу свідчать про давні міграційні рухи племен і народів [17, с. 11].

Таким чином, визначаючи географічні регіони українськими суфіксами -івці, -інці, можна вирішити деякі проблеми історичної географії, зокрема розселення слов'янських племен до напливу угорських племен до Європи. Наприклад, фундаментальне дослідження Ю. О. Гензелевського «Лінгвістичний атлас українського фольклору Закарпатської області Українсько-Радянського Союзу» (ч. 1 – 1958 р., ч. 2 – 1960 р., ч. 3 – 1993 р.) надало автору можливість робити висновки. Східні слов'яни (згодом українці) жили на південних схилах Карпатських гір задовго до X ст., до приходу кочових мадярів у басейни Тиси та Середнього Дунаю. Був єдиний слов'янський масив та цілий ареали топографічних назв із суфіксами -івці, -інці. З приходом угорців у Придунайську низовину та асиміляцією слов'янського населення колишня географічна територія розпалася на північний схід (Україна та Словаччина) та південний захід (Болгарія). [58, с. 64].

На давньоукраїнській території найбільша концентрація топонімів на -івці, -инці в давній період була в поселеннях вулиць, тиверців та білих хорватів. Тож, можливо, ці топоніми слід асоціювати з вулицями, білими хорватами і, можливо, тиверцями. Топоніми часто використовуються для реконструкції старих ландшафтів. Про їх можливе використання говорив відомий географ П.П. Семенов-Тянь-Шанський. Він писав, що власна назва поселення дозволяє відновити первісний ландшафт, навіть якщо відбуваються серйозні зміни і перетворення. Одним із прикладів такої спроби є реконструкція природної рослинності Стрийсько-Сянської вершини в Українських Карпатах за топонімічними даними. Так, на початку 1990-х років Б. Ф. Ляшук зробив спробу історико-географічної реконструкції давніх закарпатських шляхів і оборонних ліній Галицького князівства. [60, с. 17].

Отже, розвиток топоніміки в Україні розпочинається з давніх часів і продовжується до сьогодення. Багато вчених та дослідників зробили вагомий внесок для розвитку топоніміки, щоб майбутні покоління не забували свого минуло, пам'ятали географічні назви на території де проживають. Назви місць змінюються з часом, і їх необхідно враховувати при описі етимології назв. Кількісні та статистичні аспекти дослідження топонімів дають змогу окреслити межі різних територій, досліджувати просторову еволюцію моделей топонімів протягом століть, а також визначати зв'язки та взаємодію динаміки з соціальним середовищем. Етнічні та національні історико-фізико-географічні умови.

РОЗДІЛ 3.

Використання складових топоніміки у навчальному процесі

Зміст географічної та історичної освіти є дуже мінливою частиною навчального процесу. Він змінюється залежно від прогресу в географії та історії, соціокультурних змін у суспільстві та розвитку теорій освіти, правил і методів географії. Суспільство шукає гуманітарну основу освіти як основного способу відродження культури нації. Справжнє завдання навчання географії та історії з соціокультурних позицій полягає в тому, щоб сформувати у дітей уявлення про те, що на світі існують різні народи і різні мови. Необхідно докласти особливих зусиль, щоб донести до дітей уявлення про культурне розмаїття світу. Комунікативна функція сучасних шкіл, надання достовірних і достатніх знань про культуру, традиції, звичаї та релігії, полягає не тільки в тому, щоб визначити, ким ми є як учні, але й у тому, щоб зрозуміти «інших», які живуть поруч і мають різні способи мислення, інші погляди та спілкування.

Знання інших культур є способом зміцнення взаємної поваги та гармонії в культурно неоднорідних суспільствах. Одним із освітніх завдань у розвитку соціокультурних компетенцій учнів є залучення до культури не лише рідної країни, а й інших народів, виховання толерантності та довіри до націй інших народів, розуміння і усвідомлення про відмінності між країнами та культурами. Важливу роль у формуванні соціокультурного змісту шкільних курсів історії та географії відіграє проникнення в навчальний матеріал історико-географічної номенклатури та топоніміки. Назва – це перша ознака історико-географічного об'єкта. Кожен щодня має справу з назвами, не маючи чіткого уявлення про їх походження, історію розвитку чи сучасне використання. Історико-географічні назви є невід'ємною частиною будь-якого підручника з географії та історії [61, с. 8].

Вони використовуються для просторового зв'язку фактів при їх викладі, вважаються конкретними поняттями, служать прикладами для ілюстрації історико-географічних закономірностей, використовуються для опису історико-

географічних закономірностей об'єктів, визначають географічне положення і часто використовується для порівняння. Безліч назв лаконічно характеризують природні умови (стан поверхні Землі, рослинний і тваринний світ тощо), особливості населення, господарську діяльність. Крім того, історичні та географічні назви часто зберігаються протягом століть і навіть тисячоліть, що робить їх цінним джерелом інформації про минулі географічні та історичні умови. Ці характеристики назв можна широко використовувати в краєзнавчих дослідженнях для вивчення своєї місцевості. Вони дозволяють нам побачити, як ця територія виглядала в минулому протягом століть, хто там жив і що вони робили. [57, с. 73].

Історико-топонімічні дослідження сприяють розбудові міжпредметних зв'язків географії та історії, мови та літератури, іноземних мов тощо. Той факт, що топоніми мають велике політичне, практичне та наукове значення, також створює потребу у всебічному дослідженні топонімів. Історико-географічні назви відображають зміни в суспільному ладі держави, внутрішній політиці, територіальній власності та пріоритетах географічних відкриттів і досліджень. Набори назв історико-географічних об'єктів у методичній літературі називають географічною номенклатурою. Водночас сукупність назв географія називає топонімією, а вивчення її – топонімікою. Топонім – власний іменник, тобто назва певного географічного об'єкта. [5, с. 17].

Топоніми України відображають минуле географії нашого народу. Їхнє поглиблене дослідження може призвести до нових відкриттів як про природне середовище, в якому жили наші предки, так і про нас самих, що відображає боротьбу людини з владою та ворогами інших. Топоніміка, як наука про топоніми, досягла великих успіхів у вивченні та описі історико-географічних назв, але ще багато чого належить зробити. На жаль, у сучасних підручниках географії залишається невирішеною проблема «експорту» записів історико-географічних назв. У колишньому СРСР існували окремі правила для кожної сфери застосування, що відповідало подвійному перекладу (російською) на іншу мову. В результаті, відсутність наукової обґрунтованості не гарантує принципів

точності, унікальності та оборотності записів, породжуючи синдром Мартина-Борулі (за мотивами однойменного твору українського письменника Івана Карпенка-Карого. – Ю. О.): коли одна й та сама назва об'єкта в різних мовах пишеться по-різному [53, с. 19].

Лінгвістичний вплив на формування та розвиток географічних назв населених пунктів зумовлений контактом рідної мови з мовами різних етносів в історичний період існування та становлення української мови. Початок цього двостороннього впливу сягає праслов'янської доби (VI–VII ст.). Цей період характеризується запозиченнями з грецької через готську, з латинської через іллірійську та фракійську мови, з давньогерманської, з давньоанглійської (кельтської), з монгольської та китайської через турецьку та кавказьку мови, є запозичення з іранських мов (скіфської, скіфо-сарматської). Дещо пізніші запозичення в українську мову (до XIII ст.) можна назвати запозиченнями з давньоєврейської мови, скандинавської мови (давньошведська) і все тих же тюркських мов. У пізнішому контакті української мови з іншими мовами характерні, помітні, але локалізовані в XIV–XV ст., запозичення з грецької, єврейської та латинської мов. Стає помітним вплив інших слов'янських мов, а саме польської, чеської та білоруської [65, с. 12]. Контакти з російською мовою припадають на кінець XVII–XVIII ст. і в XIX – XX ст. дедалі помітнішими з точки зору маси запозичень, а й завдяки чому вони стають запозиченнями із західноєвропейських мов (англійської, французької, італійської, німецької, іспанської). Найсильніший вплив на українську мову, а отже, і на розвиток топоніміки, особливо до XVIII ст. вони мали міжмовні контакти з турецькомовним населенням центральної та південної України (кримськотатарська та турецька мови), а також через них запозичення з перської та арабської мов. Вплив балтійських мов, що відчувається на діалектичному рівні північно-західної української мови, вважається порівняно незначним. Транслінгвальний контакт між Україною та Німеччиною, що розпочався в старокиївську добу і поширився в XVI та XVII ст. характеризується сильним впливом на українську мову. Вплив сусідніх румунської, чеської, словацької та

угорської мов на українську мову був менш помітним і сильно локалізованим, сягаючи раннього середньовіччя (IX–X ст.) в українському Прикарпатті. Таким чином, у суміші українських топонімів спостерігається певне мовне нашарування, що є наслідком багатомовних контактів населення [16, с. 202–203].

До збирання топонімічного матеріалу необхідно залучати учнів. Воно може проводитись у різних формах: як у вигляді індивідуальних завдань, запропонованих учням учителем під час вивчення окремих предметів з української мови та літератури, історії чи географії, так і організованих групових спеціальних експедицій, зокрема подорожей і туристичних походів. Це, з одного боку, залучить їх до активної дослідницької діяльності, що є неодмінною умовою розвитку їхніх пізнавальних здібностей, а з іншого – значно поповнить знання про навколишній світ і змусить зазирнути до багатьох відомих і маловідомих закутин літопису рідного краю [39, с. 49–50].

Географічну назву слід розглядати з різних сторін, а саме: у зв'язку з географічним середовищем, часом і умовами її виникнення, приналежністю до тієї чи іншої мови, змістом і походженням, її морфологією, ареалом поширення. Топоніміка – це специфічна наукова дисципліна, лінгвістична, історична та географічна водночас, знання основ якої є ще одним важливим засобом пізнання краю.

У сучасному світі міжнародного обміну іншомовні топоніми є важливою частиною української лексики. Назви місць особливо важко відтворити англійською мовою. Для того, щоб правильно писати англійські топоніми українською мовою на уроках історії, потрібно знати правила та принципи. Це також вимагає свідомого оволодіння основами транскрипції, розуміння природи топонімів, а також володіння різноманітними засобами перекладу топонімів іноземними мовами і враховувати нюанси. Причина, через яку важко транскрибувати, полягає в тому, що історичний розвиток орфографії англійської мови призвів до великих відмінностей у вимові, що призвело до різних буквосполучень з відмінним озвучуванням. На уроках географії та історії, а також у підручниках з цих дисциплін використовуються мікротопоніми –

найчисленніший клас історико-географічних назв. Вони відомі лише небагатьом людям, особливо тим, хто живе поблизу певних так званих мікрореальностей. [58, с. 73].

Зазвичай ці назви фіксуються тільки на великомасштабних картах, ескізах, планах території, схемах і дуже рідко в підручниках з історії чи географії, найчастіше краєзнавства. Мікрогеографічні назви, як і всі місцеві назви, містять лінгвістичну, історичну та географічну інформацію, яка не підтверджена історичними джерелами. Регіональна історико-географічна термінологія є невичерпним джерелом додаткової історико-географічної термінології. Досить згадати загальні географічні назви в міжнародному вжитку, такі як луг, тундра, яйра і тайга. І їхнє походження в місцевій термінології. Українська народна історико-географічна термінологія дуже багата й унікальна, але, на жаль, випробувані століттями місцеві історико-географічні поняття забуті, спотворені й застаріли [54, с. 59].

Під час опрацювання відповідної теми з історії та географії України, вчителю доцільно навести цікаві приклади, як ці: в Україні є населені пункти з назвами Лейпциг і Париж, і водночас тільки в Канаді є декілька Одес і Харків, Полтава, Тернопіль, Запоріжжя, Коломия, Броди, Галич, Стрий, Снятин, Збараж та інші міста, а також Дніпро, Хортиця, Січ, Буковина, Поділ, Збруч та інші. Не забуті й славні люди далекої Вітчизни, зокрема імена Шевченка, Франка, Сірка, Хмельницького, які стали назвами поселень. Доволі багато населених пунктів мають й зовсім дивакуваті назви: Мамалига в Чернівецькій області, Пиріг – у Полтавській, Пирогів – під Києвом, Борщі – у Вінницькій, Рай – у Тернопільській, Мудрі Голови – у Хмельницькій, Добрий День – у Чернігівській, Деньгі – в Черкаській, Щастя – в Луганській тощо [55, с. 79].

Топоніми є одним із елементів історичної пам'яті народу. Витіснення національних мов з усіх верств, запровадження іноземних мов у державних установах, руйнування державних церков тощо, у поєднанні із заміною оригінальних назв історико-географічних об'єктів, сприяло втраті історичної пам'яті. Цим способом асиміляції успішно користувалися завойовники, які в той

чи інший час володіли різними частинами українських земель. Наприклад, представники польської шляхти, які жили в XV-XVIII ст. на територіях Галичини, Волині, Поділля, Київщини, задля отримання більших прибутків від ремесел, торгівлі та податків, вимагали від польського короля права перетворювати села на міста [60, с. 42].

Коли села отримували статус міста, їх власники часто замінювали назви цих поселень. Історія також свідчить, що спроби польської влади перейменувати населені пункти інколи були безуспішними. Не прижилися нові назви м. Броди на Любич, м. Мости Великі на Августів, м. Сколе на Александрію та зміна назви міста Устилуг на Ружиямпіль. Історичні джерела свідчать, що спроби перейменувати Львів на місто Казімеж (на честь польського короля Казимира III) не увінчалися успіхом. Україна радянської доби також зазнала численних перейменувань, які спотворювали географічну карту та сильно відокремлювали топоніми від їх глибоких історичних коренів [58, с. 11].

З цим регіоном виникли тисячі назв, які не відображають і не стосуються характеру регіону. Деякі населені пункти неодноразово змінювали назви. Це підірвало повагу людей до топонімів. Багато населених пунктів, доріг і районів, колгоспів і заводів в Україні названо іменами тих, хто винищив мільйони українців на їхніх землях. Прикладом бездумного ставлення до топонімів є територія Криму. Після депортації кримських татар у 1945 році відбулося штучне перейменування населених пунктів, у якому намагалися замінити місцеві топоніми на «співзвучні» назви, наприклад Біюк-Річка Карасу на «Велика Чорна Вода», яка етнічна назва є другого варіанту? Створити повноцінний туристичний путівник чи карту для альпінізму в Криму було неможливо через відсутність або спотворення топонімів.

Використовуючи краєзнавчий матеріал на уроках історії України, учні поглиблюють знання з історії рідного краю, розвивають прихильність до рідного краю, встановлюють зв'язок рідного краю з великою Батьківщиною, дізнаються про кожне село та його історію, можуть показати єдність і силу. Кожен є історією

і життям нашої країни, відчуває зв'язком усієї родини і визнає свій обов'язок бути гідним спадкоємцем кращих традицій Батьківщини.

Використання краєзнавчого матеріалу на уроках історії України, як відомо, є одним із засобів активізації пізнавальної діяльності учнів.

З історико-географічної точки зору під терміном «край» розуміється конкретна територія, яка має бути широко вивчена. При визначенні територіальних меж цього регіону слід враховувати визначальні фактори: етнічний, економічний; фізико-географічний; політичний [61].

Тому інформація про той чи інший район (область) містить велику кількість різноманітної суспільно-політичної, економічної, демографічної інформації.

Комплексне використання краєзнавчих матеріалів передбачає необхідність міжпредметних зв'язків, які пожвавлюють пізнавальну діяльність учнів.

Комплексне опрацювання краєзнавчих матеріалів не тільки доповнює змістом, поняттями і фактами загальноісторичне дослідження, а й передбачає виконання навчальних пізнавальних завдань, особливо проблемних, для вдосконалення розумової діяльності учня, створює умови, що стимулюють У ході уроку в учнів формується критичне мислення, уміння комплексно використовувати свої знання для вирішення пізнавальних завдань уроку, формуються узагальнені поняття: політичні, економічні, соціальні.

Активізації пізнавальної діяльності учнів може сприяти історичний аналіз географічних назв рідного міста, включення інформації про різноманітні історичні події. Вона полягає у встановленні причинно-наслідкових зв'язків між назвами та конкретними історичними подіями [61].

Наступним кроком є залучення учнів до творчо-пошукової діяльності, спрямованої на навчання їх самостійного розв'язування пізнавальних завдань та роботи з додатковою літературою. У цьому випадку вчитель просто направляє діяльність учня, дає конкретні рекомендації та вносить необхідні корективи.

Результатом такої діяльності буде:

Учні набувають навичок роботи з додатковою літературою та першоджерелами, розвивають уміння добирати матеріал із загальноприйнятих

джерел, робити висновки, узагальнення. Тому, що пошук відповідей на складні питання допомагає учням розвивати почуття власної гідності та задоволення.

Використання місцевих історичних джерел на повторювальних та узагальнюючих уроках дає змогу порівняти розвиток рідних регіонів та України, показати закономірності та деталі історичних процесів. У цьому випадку для активізації пізнавальної діяльності можуть бути використані методичні прийоми порівняння та узагальнення.

Одним із поширених засобів активізації пізнавальної діяльності учнів на всіх етапах навчання (розпізнавання нового змісту, розуміння, повторення, відтворення) є самостійна робота з місцевими історичними джерелами.

У сучасній ситуації важливо послідовно розвивати вміння учнів самостійно здобувати знання та творчо їх застосовувати, а це можливо лише за умови оволодіння досвідом самостійної діяльності.

Досвід творчої діяльності змушує знаходити шляхи вирішення нових проблем, які виникають у нестандартних ситуаціях.

У сучасній педагогіці об'єкти чітко визначаються як видимі лише в тому випадку, якщо вони достатньо прості і знайомі суб'єкту вивчення [61].

Це свідчить про те, що використання місцевих історичних матеріалів у класі є ефективним лише за умови, що учні вже мають певний мінімум краєзнавчих знань і мають достатнє уявлення щодо соціально-економічного розвитку місцевості. Школи забезпечуються необхідними навчальними та наочними посібниками на основі краєзнавчих матеріалів і свідчень (карти, схеми, стенди, таблиці тощо) та іншою краєзнавчою літературою.

Якщо учні не підготовлені до використання місцевих історичних матеріалів, це буде не тільки засобом засвоєння основ наук і активізації пізнавальної діяльності учнів, а й об'єктивним гальмом вирішення проблем.

Щоб цього не сталося, необхідно організувати спеціальні цільові заходи учнів та вчителів з використанням краєзнавчих матеріалів у три етапи [61].

Перший і другий рівні слугують дослідницькими напрямками.

Засіб розпізнавання та формування сукупності знань під керівництвом учителя. Засоби та методи самостійної роботи студентів.

На третьому рівні місцеві історичні матеріали служать об'єктами для активної та продуктивної творчості учнів.

Діяльність учнів у процесі самостійної навчальної роботи полягає у осмисленні змісту параграфів, фіксації основних фактів, зв'язку місцевих джерел із загальноісторичними джерелами, виявленні характерних ознак явищ і цих подій місцевої історії. як фактор, що визначає ці властивості.

Тому очевидним є той факт, що використання історичного та краєзнавчого матеріалу на уроках історії України є ефективним засобом активної пізнавальної діяльності учнів. А топоніміка, у свою чергу, є важливим напрямом у шкільному краєзнавстві. Вона допомагає вчителю історії досліджувати географічні назви, їх походження, зміну назв, застосовувати топонімічну інформацію як джерело знань. Саме з цією метою проводять уроки та позаурочні заходи у закладах позашкільної освіти та закладах загальної середньої освіти, які прививають в учнів навички роботи з писемними та усними джерелами, написанні науково-дослідницьких робіт, застосування здобутих топонімічних знань при вивченні програмного матеріалу.

РОЗДІЛ 4.

Топоніміка в позакласній гуртковій роботі

Ефективним засобом розширення і поглиблення знань учнів є продумана позакласна гурткова робота, яка по суті є продовженням уроку вчителя історії. Позакласне вивчення історії має бути розроблено таким чином, щоб залучати учнів, щоб вони завжди відчували потребу знати більше.

Інтерес до знань, який активно розвивають вчителі історії, є основою росту в учнів умінь і нахилів до різноманітної діяльності. Цього можна досягти, якщо вчитель надасть завдання цікавого формату. Різнманітні курси змушують студентів думати, спонукають до нових пошуків і завжди закінчуються певним результатом. Інтерес породжує творчу ініціативу, винахідливість, радість. І радість школярів завжди дається взнаки. Воно світиться в їхніх очах і відлунує в голосі. Це можна спостерігати в поведінці. Інтерес є не тільки стимулом до навчання, а й стимулом для загального формування характеру. Люди, сповнені допитливості, завжди шукають щось нове, і протягом усього життя вони експериментують, досліджують і вдосконалюють свої знання, і ця жага вдосконалення збагачує їхній розум і досвід, роблячи їхню роботу більш корисною для суспільства. Інтерес народжується тільки в процесі діяльності.

Основою формування і розвитку інтересів учнів є спеціально організована пізнавальна діяльність – навчання. Справжній інтерес починається там, де зусилля, воля і мислення учня спрямовані на всебічне й глибоке проникнення в сутність явищ, виявлення зв'язків і взаємозалежностей. Але пам'ятайте, що інтерес – це динамічне явище.

Воно або росте, або зникає. Тому систематична робота вчителів історії та гуртківців спрямована на подальший розвиток інтересу до знань. Не так вже й важко зацікавити учнів якимись фактами, часом нецікавими. Ще важче зробити цей несподіваний інтерес стійким і перевести його в систематичну роботу з розширення та поглиблення наших знань. У позакласній роботі інтереси сприяють

через дитячі закоханості. Без інтересу романтика втрачає сенс і виховну основу [3, с. 96].

І наскільки вправними є романтики в розгадуванні таємниць історичних і географічних назв? Іноді кажуть, що сучасна романтика – це лише позитив, а топоніми залишилися в минулому. Насправді історичні та географічні назви здебільшого розповідають про минуле. Але подивіться на оновлений Київ, на бурхливий Ангар. Скільки романтики в цих назвах місць?

Це надає топонімам романтичного забарвлення та викликає до них інтерес. Не можна не любити край, де пройшло дитинство. Там краса природи і пам'ятки минулого міцно увійшли в буття людини як свідки духу, таланту і генія предків. Знання минулого є невід'ємною частиною виховання патріотизму молоді. Чим більше ми будемо знати своє минуле і розуміти великі цілі боротьби наших сучасників, тим більше ми будемо поважати свою країну і свій народ. Уже в перші дні свідомого життя людина стикається з географічними назвами. Дороги рідні, міста, села, річки, струмки, місця дитинства...і чому це так зветься...всі люди - це міста і села, річки і озера, луки і ліси, гори і долини., дали назву луку. І галявини, левади і сіножаті, діброви і байраки, яри і балки, пороги і гаті, моря і лимани. Навіть окремі дерева мають власні назви, якщо вони чимось виділяються.

Так, у селі Верхня Хортиця під Запоріжжям росте величезний дуб, який у народі назвали Запорізьким. При висоті 36 метрів і діаметрі корони 46 метрів скільки історичних подій сталося за 800 років! Монголо-татарські орди, козацька слава на Запорізькій Січі, буремні часи Української національної революції 1917-1921 років, пожежа соціалістичних будинків на Дніпрі. А дуб героя ще зеленіє і шелестить могутнім гіллям. Цікаво знати, чому батьківщину називають Гайсин, Полонне, Прилуки, Овруч, Турчин, Гуляй-Поле, Каховка, Кременчук. Чому це дерево називають «дуб Сковороди», «смерека Довбуша», «ясен Коцюбинського»... Вчителі історії та керівники гуртків не можуть ігнорувати такі питання і зобов'язані по можливості на них відповісти. Усі топоніми мають приховані значення [35, с. 53].

Місто Нововолинськ мало бути у Волинській області. Воно ще молоде, а будівництво почалося у зв'язку з початком розробки Львівсько-Волинського вугільного басейну за радянської влади. Всім відоме ім'я видатного вітчизняного натураліста, основоположника наукового ґрунтознавства В.В. Докучаєва Його іменем названо місто Докучаєвськ на Донбасі. Проте походження назви міста Горівка слід досліджувати в історії Донецького вугільного басейну. Виявляється, що місто було засноване в 1867 році. Ті, що стосуються будівництва шахт. Гірничий інженер П. Горлов заклав тут першу шахту. На його честь було названо місто. [5, с. 22].

Місто Лисичанськ Луганської області, яке в 2010 р. відсвяткувало своє 300-річчя, засноване в 1710 р. як одне з козацьких поселень для захисту від нападів кримських і ногайських татар. Назва походить від старої назви хутора Лисичий Байрак. Лисичанськ – важливий центр вугільної та хімічної промисловості, щоправда зараз окупований «орками». На Поділлі є село Струга. Через село протікає річка Стружка. Річка Струга протікає Драбівським районом Черкаської області. Чому така сама назва? Відповідь може дати тільки давньоруський словник. Наші предки словом струга називали струмок чи струмок. І ніхто не може точно відповісти, що означають такі назви, як Дніпро, Дністер, Буг, Прип'ять [35, с. 11].

Історичні факти можуть бути приховані в назвах місць, як у кремені вогонь. На перший погляд здається, що в цьому слові немає нічого особливого. І коли ви розгадаєте таємницю імені, світло пізнання здивує вас глибиною сенсу. Золотий Київ, Дніпро Славутич, Куликове поле, Запорізька Січ, Мамаїв курган, Каховка... За кожним із цих слів – подвиг поколінь, гордість нації, свята сила народних традицій. Таким чином, назви міст і сіл є унікальними пам'ятками народної історії. Своєю чергою вони пов'язують нас із біографіями десятків попередніх поколінь, які у тяжкі часи віддали своє життя справі свого народу та мріяли про кращу долю [36, с. 42].

Досить сказати Хортицю, Кодак, Переяслав, Берестечко, Фастів, Полтаву, Умань, щоб в уяві постали цілі епохи української історії, овіяні легендами та

оспівані в думах. Топоніми мають високе виховне значення. Їх охорона та вивчення є важливим патріотичним завданням підростаючого покоління. Іменники красномовно свідчать про мову тих, хто їх дав. Ось два сусідніх села неподалік від міста. Кам'янець-Подільський. Один називається Кельмирче, а інший Думанів. Лише в давньоруських словниках ми можемо дізнатися, що годувальник – прийомний батько, вихователь дітей князів і дворян. Думан - ім'я, яке любили наші далекі предки [5, с. 93].

Отже, можна сказати, що витoki згаданого поселення губляться в сивій давнині і сягають часів Великого князівства Київського. Для групової роботи з учнями можна використовувати наступні книги: Марченко Т. «Гуцульський діалект» (2008) (У простій і зрозумілій формі автор розповідає, як діалекти розкривають історію України, сповнену дивовижних подій, Сіреджук П. «Першовитоки Прикарпаття» (2003), «Вчені горяни» (2018), П.Лосюк та ін. Цікаві джерела про походження назви опубліковані в щорічних географічних календарях «Земля і люди» та «Глобус». Використання топонімічних елементів у позакласній гуртковій роботі підвищує інтерес учнів до історії та географії, пояснює та демонструє предмет, допомагає зрозуміти особливості географічних об'єктів, природно-господарські особливості окремих країн і регіонів, легше розкривати [14, с. 94].

В окремих працях методистів і методичних збірниках «Географія в школі» та «Краєзнавство в школі» є яскраві згадки про форми і методи використання топонімічної інформації на уроках історії та географії, а також досвід учителів. Останнім часом з'явилося багато робіт на тему топонімії для вчителів. У журналі «Українська мова та література в школі» систематично публікуються статті та замітки про топоніми. Хороші вчителі прагнуть використовувати опубліковані матеріали для покращення якості знань своїх учнів та учнів з історії. Пояснення буквального значення назви допомагає учням зрозуміти термін. Вивчення топоніміки вимагає хороших знань етимології [36, с. 63].

Для наукової етимології потрібні дані різних досліджень, десятки порівнянь зі словами з інших мов, описи складних фонетичних і морфологічних

трансформацій. Ця робота не під силу і не зацікавить учня. У позакласній роботі важлива не історія, а значення топонімів. Етимологічний аналіз - лише допомога. Кожна етимологія має служити певній меті. Пояснювати значення історичних та географічних назв, швидко їх розуміти, запам'ятовувати правильну вимову та написання. Будь-яке подібне пояснення походження назв історико-географічних об'єктів і їх переклад на рідну мову має на меті лише сприяти швидкому засвоєнню географічної номенклатури. Дійсно, це означає, що керівник групи іноді відхиляється від програми. Але якщо брати пропорційно, то учні району краще засвоять програмовий матеріал [15, с. 86].

Щоденне збільшення інформації збагачує історико-географічний словниковий запас учнів округу та розширює їх кругозір. Відомий географ і методист Ю. Сошкін за один день (22 лютого 1959 р.) розрахував географічну номенклатуру газети «Правда». Було виявлено: 46 назв країн, 10 частин світу і груп країн, 38 радянських регіонів, 31 місто, 20 промислових центрів і заводів. Загалом це число включає 145 топонімів [3, с. 85].

Так, окрім гуртка юних краєзнавців, мандрівників, екскурсоводів, природоохоронців та шкільних дослідників, сформувався гурток юних географів, зміст якого захоплює уми учнів, які бажають пізнати таємниці топонімів природний. щоб зрозуміти їх. Назви місць тісно пов'язані з географічними картами. Кожне географічне явище пов'язане з певним регіоном зі своєю назвою. Без карти не можна знати ні історії, ні географії. Важливим джерелом знань є карта, що містить усі об'єкти. Скільки слів потрібно, щоб описати цю місцевість? А карта та надруковані на ній назви дають вам огляд усієї території одразу. Дослідження топонімів розвиває допитливість, активність, розумову гнучкість і навички міркування у студентів групи. Вони творчо прагнуть використовувати знайомі засоби для унікальної обробки історичних джерел, словників і бібліографій [46, с. 74].

Бесіди вчителя та топонімічні дослідження привели гуртківців до висновку, що в назвах географічних об'єктів відображено первісні вірування стародавніх людей у надприродні сили. Подібні дослідження можна з успіхом проводити на

уроці економічної географії за кордоном. Добре відомо, що в часи Великих географічних відкриттів і колонізації нових земель колоніальні держави шукали підтримки священнослужителів. Тому релігія також відображалася в назвах окремих країн і міст. Сальвадор (країна) – в перекладі з іспанської «спаситель», Сантьяго (столиця Чилі) – «Святий Яків», Сан-Хуан (місто в Аргентині) – «Святий Іван», Сан-Хосе (місто в США) – «Святий Йосиф», Сан-Паулу (місто в Бразилії) – «Святий Павло» та ін. Ці міста здебільшого виникали на згарищах поселень місцевих жителів колишніх цивілізацій майя і ацтеків [35, с. 93].

Керівник гуртка наголошує, що омонім цілком можна використовувати при вивченні теми «корисні копалини», і що навіть назва не залишила людей байдужими до безмежних багатств своєї країни. У 1335 році російські князі заснували місто Солігарич в районі родовища солі поблизу міста Костроми. 1430 На берегах р. Ками виникло Солкамське (Солікамське) поселення, стародавній центр солеваріння. Від місця видобутку солі походить і назва міста Солотвино Чацівського району Закарпатської області. 18 століття також. Російський вчений Міллер рекомендував шукати золото на Алтаї просто тому, що вважається, що калмицькою та монгольською мовами Алтай означає золото. Через двісті років після Міллера на береги річки Алдан (притока Олени) вийшли старателі. Тому що річка Ардан в перекладі означає золото. На родовища заліза і магнітів вказує назва гори Магнітної і міста Магнітогорськ на Уралі. Казахстанський Теміртау («Залізні гори») став новим центром металургії республіки. Назва Жезказган придумав відомий радянський геолог К. Сатпаєва. Жезказган казахською означає «де добували мідь» [36, с. 94].

К. Сатпаєв розвідав старі шахти і на карті з'явилося ще одне багате родовище мідної руди. Караганда – «чорна країна». Деякі вчені пояснюють таку назву тим, що влітку на цій землі горіла трава, і в різних місцях було видно вихід на поверхню вугілля. Завершено дослідження Кременчуцької магнітної аномалії – одного з найбільших в Україні родовищ залізної руди. Понад 100 років тому місцевість із Кременчуком називали Залізною. Назва місцевості була дороговказом для геологів, які шукали поклади залізної руди [54, с. 53].

Повідомлення цих фактів учням у гуртку зміцнює їх прихильність до предмету. Під час екскурсійних поїздок він часто отримує місії від геологорозвідувальних груп, а іноді виступає в якості керівника розвідувального загону. Правильному проведенню геологічних досліджень сприяють легенди про родовища корисних копалин, загальні назви місць, записи значень, пов'язаних з окремими видами корисних копалин, збирання зразків земних скарбів тощо. Як показує досвід, топонімічне дослідження сприяє розвитку педагогічної майстерності вчителя. Керівники географічних гуртків повинні систематично поповнювати свої знання і стежити за всіма новинами в таких галузях, як лінгвістика, історія, географія. Інше. При дослідженні місцевих топонімів ми застосовуємо методи дослідження. І, як сказав індійський письменник і громадський діяч Рабіндранат Тагор, коли вчителі підходять до науки, учні бачать свої знання на власні очі [40, с. 84].

Участь учнів району в топонімічних дослідженнях є невід'ємною частиною різноманітної виховної діяльності школи. Різні загальноосвітні та позашкільні заклади мають свої напрямки та особливості, але в основному будуються навколо двох напрямів: Історико-краєзнавчий та історико-географічний. Його значення: Розвивати пізнавальні інтереси, поглиблювати знання, розширювати загальний кругозір учня. Виходячи з професійного досвіду школи та найкращих викладачів і керівників гуртків, тему дослідження студентських топонімів можна класифікувати наступним чином: Вивчити за підручниками назви географічних об'єктів (море, озеро, річка, гора, височина, низовина, пустеля тощо). Дослідіть назви українських обласних центрів. Вивчіть назви кожного регіону світу та окремих країн. Дослідження назв найбільших міст краю. Дослідіть топоніми населених пунктів вашого району. Вивчіть назви рідного села та рідного міста [57, с. 95].

Топоніміка формує пізнавальні інтереси учнів. Бо школа – це велика країна знань, куди маленькі громадяни України передають основи найрізноманітніших знань, у тому числі й топонімічних, якими учні активно користуються, бо несуть інформацію про навколишнє середовище.

Заняття топонімичного характеру формують в учнів навички роботи з літературою з перлинами усної народної творчості, уміння шукати й систематизувати зібраний матеріал, аналізувати, узагальнювати, виділяти. Учні опановують елементи наукової роботи, готують повідомлення, доповіді, беруть участь у семінарах, конференціях, конкурсах учнівських наукових робіт у рамках Малої академії наук.

Велику виховну функцію виконує і топонімична робота. Патріотичні почуття не починаються з обрисів державних кордонів на шкільних картах. Відчуття Батьківщини починається з рідного дому, маминої колискової, дідусевих чи бабусиних розповідей про родину, односельців, їхні добрі вчинки, з околиць із будівлями, рослинами та свійськими тваринами, з власної вулиці, з кутка, з поселення, яру, долини, пагорбу, ріки і ставка, джерела і криниці, лісу чи гаю, дороги – це, власне, і є німі свідки різноманітних подій [48, с. 98]. Саме із спостережень у дитинстві виникають питання, чому? І ці відповіді людина шукає в шкільні роки і після закінчення школи. У більшості випадків це дуже важко або навіть неможливо пояснити, оскільки імена настільки старі, що їх сприймають як належне.

Знання топонімів є важливим як для історії України, так і для всесвітньої історії. У V класі учні дізнаються, що стосується топонімії, що можна дізнатися з географічних назв про минуле. Історія стародавнього світу охоплює такі теми, як виникнення землеробства, ремесел, скотарства, утворення міст, колонізація півдня України, римське завоювання, повсякденне життя мешканців різних міст. Саме ці теми допомагають учням ознайомитися з різними географічними назвами не лише на території рідного краю, а й на різних територіях, використовувати топонімичну інформацію як додаткове та цікаве джерело.

Не менш важливими є можливості використання топонімів у вивченні Середньовіччя, а саме: періоду феодалізації суспільства, формування нової системи землеволодіння та змін у суспільно-політичному житті, культурі та ідеології.

Немає підстав замовчувати події та явища радянської доби. Навіть якби спроба перебудови суспільства на новій колективній основі власності виявилася невдалою, сімдесятирічна історія нашого народу – це реальність, сповнена пошуків як у теорії, так і на практиці, виходу суспільства на нові шляхи розвитку. Індивідуальний і масовий героїзм на ниві трудових і бойових успіхів, успіхи і невдачі, здобутки і помилки, сміливі прориви в різних сферах і водночас невинуваті звірства. У цей період села губилися на попелі воєн, під хвилями бурхливих річок, внаслідок неправильного курсу на розпад невеликих «неперспективних» населених пунктів, їх об'єднання. Водночас це був час індустріалізації, появи нових міст і робітничих сіл [48, с. 99].

Неможливо оминати на гурткових заняттях вивчення мікротопонімів радянської доби. Свого часу відома всесоюзна Байкало-Амурська магістраль (БАМ) дала назву трасі в районі міста Волочиськ, яка веде з міста Хмельницький до міста Тернопіль. У селі Ярмолинці Хмельницької області БАМом названо водосховище в південно-східній частині села, яке будувалося одночасно із залізницею. Мікротопонім БАМ, як мікрорайон міста, є і у нашому обласному центрі Івано-Франківськ. Якимось дивним чином у 1960-х рр., під час подій на Острові Свободи, топонім Куба прижився в тій частині села Мушкутинці Кам'янець-Подільського району Хмельницької області, де річка Студениця протікає неглибоким каньйоном. Коли весняні води виводять річку з берегів, ця частина села відрізається від центру і на декілька днів створює острівну ситуацію [48, с. 99–100].

Багато топонімів Підкарпаття відображають героїчну сторону нашого народу, його боротьбу з іноземними рабами та всілякими чужоземними загарбниками. Тому вони можуть добре прислужитися на уроці історії України та відповідних гурткових заняттях [39, с. 50]. Наприклад, при вивченні теми про монголо-татарську навалу можна подати легенду про заснування села, дороги, пагорбів, доріг тощо.

Найбільше змінюються назви вулиць. У свій час, у місті Дунаївці Хмельницької області було багато вулиць, які носили імена партійних і

радянських діячів, маловідомих у народі, а то й тих, які завдали йому великої шкоди. Але є назви вулиць на честь людей, які залишили яскравий слід у житті, або своєю працею, бойовими подвигами пов'язані з краєм. Тому було б несправедливо відмовитися від вулиць, названих іменами Героїв Радянського Союзу Д. Г. Бачинського, А. П. Фокіна, Г. К. Атаманчука, М. С. Майдана, Ф. М. Рогульського, які своїми подвигами прославили не тільки край, а й Україну.

Тому використання географічних назв на уроках та гурткових заняттях з навчально-пізнавальною метою розвивається в самостійний краєзнавчий напрям зі своєю організаційно-планувальною структурою.

Топонімічна робота, як і будь-який інший напрямок виховної діяльності шкільного колективу, повинна мати педагогічне спрямування. Він починається з річного плану, який передбачає створення відповідних організаційних структур, визначення відповідальних за цю сферу, розподіл обов'язків, виконання заходів, форми аналізу та контролю, коригування [48, с. 102]. Слід пам'ятати, що топоніміка – це специфічна наукова дисципліна, яка водночас є лінгвістичною, історичною та географічною. Він має певний зв'язок з етнографією, природознавством і краєзнавством. Кожна з наук має свій предмет дослідження. Зокрема, історики шукають етноніми – родинні, родові, культові назви, історичні події, діяльність історичних осіб.

У навчальній програмі необхідно виокремити організацію ведення факультативного, факультативного або топонімічного курсу. Потрібно спланувати методичну роботу та допомогти вчителям у використанні топоніміки на уроках та в позакласній роботі в загальноосвітніх та позашкільних загальноосвітніх навчальних закладах. Це питання може бути предметом наради у присутності керівника навчального закладу, педагогічної наради, спецсемінару чи засідання шкільних методичних гуртків [48, с. 102].

Позакласна робота повинна бути спланована таким чином, щоб учень був захоплений і постійно відчував потребу в знаннях. Інтерес до знань, активно підтримуваний учителем, є основою розвитку в учнів здібностей і нахилів до різних видів діяльності. Цього можна досягти, якщо кожному завданню вчитель

надасть цікаву форму. Тоді різноманітні види діяльності змушуватимуть учнів думати, спонукати до нових пошуків і завжди завершуватися певними результатами [35, с. 3]. Саме цей інтерес породжує в учнів кмітливість, ініціативність і радість. Це звучить в голосі, це видно в поведінці, це виблискує в очах.

Інтерес може розвиватися тільки в процесі дії. Основою формування та розвитку інтересів учня є спеціально організована пізнавальна діяльність. Проте не слід забувати, що інтерес – явище динамічне: воно або розвивається, або зникає [35, с. 3].

А вивчення топонімів слід починати з подорожі до відомих географічних об'єктів населеного пункту, щоб на місці вивчити пам'ятку, встановити зв'язок назв із природним середовищем. Екскурсії також можуть бути заочними, оскільки студенти знають своє село та природне середовище. У будь-якому разі, подальша подорож країною «Топоніміки рідного краю» приведе до бібліотек, музеїв, цікавих людей, науковців, краєзнавців [48, с. 102].

Важливо організувати зустрічі з агрономом, краєзнавцями та допитливими селянами. Вони допоможуть тобі дізнатися про легенди, казки, пісні, приказки, у яких записані чи пояснені мікротопоніми.

Кілька занять можна присвятити підготовці та проведенню історико-географічної експедиції до власного села та навколишніх сіл – сусідніх топонімічних об'єктів, опрацюванню отриманих матеріалів.

Слушною є також поїздка до державного архіву, де можна ознайомитись із принципами та методами роботи з архівними документами, попрацювати з попередньо рекомендованими джерелами [48, с. 102].

Водночас важливо подбати про розширення топонімічних знань серед школярів. Форми цієї роботи різноманітні. Це тематичні вечори, оформлення стендів, організація музейних виставок, підготовка і публікація в газетах і журналах серії топонімічних матеріалів, підготовка і проведення бесід. Проведення тематичного вечора завершує роботу гуртка, на вибір або курсу на вибір [48, с. 103]. Елементом вечора може бути зустріч із науковцем, який досить

стисло розкриває сутність топоніміки, її роль і значення як джерела знань. Це також може зробити керівник групи, один із учасників групи, ведучі. У програмі вечора можуть бути вікторина, розгадування кросвордів, конкурс на кращу легенду, розповідь про значення будь-якого топоніма, командне змагання – хто більше знає мікротопонімів.

Останнім етапом роботи з вивчення топоніміки населеного пункту є розробка топонімічного словника. Він має відповідати таким вимогам: бути побудованим за алфавітом; кожен слоган – це стислі, але вичерпні дані про географічне положення об'єкта, тип назви за походженням, особливості словотворення, основну та інші версії походження назви мікротопоніма; супроводжується вступною статтею, інформацією про підготовлений словником ресурс, осіб, які допомагали в зборі матеріалів; словник має бути надрукований на комп'ютері в такій кількості, щоб його можна було доставити в школи, сільські бібліотеки, кабінети історії, музеї [48, с. 103].

Твори можуть бути подані також у вигляді словникових статей, у яких на основі історичних джерел, фольклорних переказів, словотвірного аналізу наводяться різні версії походження тієї чи іншої назви [34, с. 94].

Наприклад, смт Рожнятів розташований біля підніжжя Карпат, біля річки Лімниці (басейн Дністра). Відомий з XII ст. походження назви не встановлено. Є кілька гіпотез. Одні походять від імені Рожен, інші – від прізвища Рожнатовський. Можливо, топонім походить від Рожнята, нащадка цього Рожена. Творене за допомогою суфікса -ів від основи Рожнат- [64, с. 301].

Селище міського типу Перегінськ розташоване на лівому березі річки Лімниці, правої притоки р. Дністра. Перша згадка відноситься до другої половини XIII ст. Вважається, що назва походить від слова перегін, утвореного за допомогою присл. Суф. -ськ(е); у минулому тут пасли коней з Галичини. За іншою версією, теж від слова перегінь, але в іншому значенні: під час поділу в XV ст. з кращих земель селянські господарства реорганізовувалися польськими феодалами, селян виганяли, зганяли на гірші землі, т. зв. погоні, що вірогідніше [64, с. 268].

Для успішного складання мікротопонімічної карти населеного пункту та підготовки пояснювальної записки вихованцям гуртка пропонуються такі методичні рекомендації:

1. На початку необхідно систематизувати відому інформацію, створити схему для розуміння змісту досліджуваного питання – походження назви населеного пункту та його основних частин – місць розташування – закутки, маршрути, яри, струмки, болота, річки, струмки, джерела, струмки, печери, горби, скельні склепіння тощо.

2. Поцікавтеся, що знають батьки, родичі, сусіди про походження назв цих мікротопонімів населеного пункту.

3. Запишіть розповіді родичів про походження не лише назви поселення, а й окремих закутків, урочищ, ярів, ущелин, боліт, річок, струмків, криниць, джерел, струмків, печер, курганів, скельних навісів тощо. записувати оповідання та легенди.

4. Поцікавтеся, що відомо краєзнавцям про походження кожного мікротопоніма. Як правило, це вчителі загальноосвітньої школи – вчитель історії, географії, української мови та літератури та ін. Але можуть бути й односельці, і вчителі-пенсіонери, представники інших професій. Вони допоможуть вам дізнатися про легенди, повтори пісень, приказок, у яких записані чи пояснені мікротопоніми (закутки, маршрути, яри, яри, печери, кургани, струмки, криниці, джерела, струмки тощо).

5. Необхідно виїхати на відомі географічні об'єкти населеного пункту, щоб на місці провести топографічну розвідку – обстежити місцевість, зробити деякі вимірювання, визначити зв'язок назв із природним середовищем.

6. Далі шлях країною «Мікротопоніміка батьківщини» приведе вас до бібліотеки, музею, архіву. Слід продовжити пошукову роботу в сільських, районних і обласних бібліотеках, а також в обласних музеях і архівах. До фондів бібліотеки належать, зокрема, топонімічні словники, збірники матеріалів, книги, історичні дослідження, які містять матеріал щодо походження не лише топонімів, а й окремих мікротопонімів. Авторами цих досліджень у різні періоди були відомі

вчені, історики, звукознавці та краєзнавці – М. Габорак, М. Худаш, Д. Бучко, М. Кордуба та ін.

7. Слід також з'ясувати, чи немає в опублікованій праці з історії місця, де ви народилися чи проживаєте, розділу чи підрозділу праці, присвяченого походженню назви рідного села, міста та відповідних назв. мікротопонімів (закутки, урочища, яри, струмки, болота, річки, струмки, криниці, джерела, струмки, печери, кургани, кургани, скельні навіси тощо).

8. Основні архіви, в яких зберігається інформація про місцевість, мають регіональний характер. Дізнайтеся, до яких територіальних одиниць належав ваш населений пункт, відомості про нього різних періодів можуть зберігатися в різних архівах. Іноді в архівних джерелах можуть бути матеріали про походження назви населеного пункту. Також можуть бути відомості про назви мікротопонімів сіл і міст.

При першому поході в архів необхідно взяти паспорт і написати заяву від імені директора.

9. У разі невеликої кількості документів в обласному архіві необхідно шукати документи в самому селі. Варто відвідати храм, сільську раду. Про походження назви населеного пункту та мікротопонімів, його межі тощо запитайте у священника, сільського голови, секретаря ради, землевпорядника.

10. Наступний крок – підготовка мікротопонімічної карти свого села/міста. Тут ви отримаєте безцінну інформацію та матеріали від керуючого справами сільської, селищної та міської ради. Відомо, що кадастрові та адміністративні карти населеного пункту зберігаються в органах місцевого самоврядування. За допомогою старости та адміністратора садиби можна зробити копію цих карт і нанести на них відповідні назви та межі мікротопонімів села – закутки, урочища, яри, яри, болота, річки, криниці, струмки, джерела, струмки, печери, кургани, кургани, скельні навіси тощо [45, с. 47–49].

Тому топоніміка є важливим напрямком шкільного краєзнавства. Допомагає вчителю історії вивчати географічні назви, їх походження, зміну назв, використовувати топонімічну інформацію як джерело знань. З цією метою в

загальноосвітніх та позашкільних закладах освіти (Центр дитячої творчості, Центр туризму і краєзнавства учнівської молоді та ін.) проводяться уроки, позакласні та позакласні заходи, які дають можливість учням та гуртківцям виточувати майстерність, працювати з письмовими та усними джерелами, писати наукові роботи, застосовувати топонімічні знання, отримані під час вивчення програмового матеріалу.

Тому використання краєзнавчого матеріалу допомагає вчителю ефективно займатися формуванням в учнів національної свідомості та історичної пам'яті власного народу, духовно збагачуватися знаннями з історії рідного краю, виховувати силу духу. до , повага до власного народу та інших країн, з якими Україна живе і працює протягом тривалого часу.

Система краєзнавчого доступу доводить, що саме краєзнавство є цінним надбанням для збереження найкращого історичного досвіду у сфері матеріальної та духовної культури для майбутніх поколінь. Ця скарбниця є своєрідним містком, що з'єднує минулі покоління з теперішніми та майбутніми.

ВИСНОВКИ

Перші топонімічні дослідження в Україні почалися ще в середні віки і тривають донині. Великий внесок у дослідження зробили багато дослідників і науковців, а саме Я. Головацький, О. Лазаревський, К. Цілуйко, П. Чучка, Ю. Карпенко, А. Коваль, М. Габорак та інші, які роблять так, щоб покоління не забували їхні історії, а й сприяли розвитку топонімічних досліджень. Свого часу Костянтин Паустовський зазначав, що імена – це народна поезія країни. Вони розповідають про характер народу, його історію, схильності та особливості побуту. Топоніміка як наука виробила власну теорію, яка базується на характерній тільки для неї системі категорій, понять, закріплених термінами, лексиці.

Топоніміка – це специфічна наукова дисципліна, лінгвістична, історична та географічна водночас, знання основ якої є ще одним важливим засобом пізнання краю. Вивчення власного краю сприяє розвитку пізнавальних інтересів учнів, допомагає вивчати та відкривати для себе нове, незвідане. Виникає розуміння ролі попередніх поколінь, їх внеску в розвиток і перетворення рідного села, краю та країни, повага до них та їх праці. Це школа та позашкільний навчальний заклад, метою якого є формування у дітей інтересу до краси і мудрості живої національної та народної мови, її значення в житті людини. Своєчасний і якісний розвиток мовлення є важливою умовою повноцінного національного становлення школяра, вихованця гуртка як патріота свого народу.

Майбутнє нашої країни багато в чому залежить від того, який людський потенціал ми зараз розвиваємо. Враховуючи те, що Україна є і залишається багатонаціональною державою, без урахування та використання топонімів як соціокультурних елементів у сучасних підручниках з історії та географії соціокультурна педагогічна компетентність учнів була б неможливою. У сучасних умовах особливого значення набула проблема активізації пізнавальної діяльності учнів, розв'язанню якої сприяє використання топоніміки на уроках історії та в позакласній гуртковій роботі. Історико-географічні назви є нашим національним

надбанням. Вони заслуговують на нашу честь і мають бути досліджені та захищені.

Вивчаючи основи топографічних назв зі шкільних підручників історії та географії, ми демонструємо зв'язки між теорією та практикою, взаємодію суміжних галузей і розвиваємо базові дослідницькі навички, які допомагають учням розвивати їхні творчі здібності. ви можете отримати можливість. Пошук матеріалів пробуджує інтерес до дослідницької діяльності та вміння працювати з довідковою літературою, монографіями, архівними матеріалами. Така праця не лише навчає, а й виховує, вчить любити рідний край, цінувати культурно-мистецькі надбання.

Разом з тим, у результаті написання дипломної роботи можна використати ще таке.

1. Українські міські поселення мають багату та різноманітну топонімічну структуру, яка утворює суцільні топонімічні пласти та має різні іменники, класифіковані за семантичними принципами. Це яскраво відображено у створеній географічній базі даних «Українські ойконіми – назви міст (полініми)», яка містить географічну інформацію про 1345 міст і селищ України. [40].

2. Ланками, необхідними для проведення комплексних топографо-картографічних зйомок території України, є методи землезнавства і, насамперед, сучасні методи, такі як ГІС-технології та картографія. .

Обробку інформації про назву місця можна виконати в кілька етапів.

а) Збір інформації про топоніми для подальшої обробки. б) їх переробка та зберігання; в) Картографія шляхом виготовлення тематичних географічних карт з використанням новітніх технологій і випуску програмних продуктів на їх основі.

3. Експериментальна реалізація запропонованого підходу була здійснена шляхом створення географічної системи «Сучасні та давні назви міст України», яка містить детальну географічну інформацію для всіх міст України.

Краєзнавство є важливою частиною шкільної історичної освіти, оскільки воно допомагає нам зрозуміти походження наших рідних регіонів і розкриває глибшу картину історичних подій у межах даного регіону.

Навчальна програма з історії України включає предмети, які потребують використання місцевих історичних джерел. На їхню думку, існують різноманітні форми навчання, але найефективнішими є екскурсії та семінари. Крім того, краєзнавчу тематику можна комплексно висвітлювати в позакласній та гуртковій роботі.

Інформація про окремий район (регіон) містить різноманітну соціально-політичну, економічну та демографічну інформацію та потребує знань з інших дисциплін та врахування міждисциплінарних передумов.

Для проведення краєзнавчої діяльності учні будуть встановлювати причинно-наслідкові зв'язки між назвами та конкретними історичними подіями, брати участь у творчо-пошуковій діяльності, самостійно розв'язувати пізнавальні завдання, виконувати додаткові. Необхідно навчитися працювати з літературою.

Результат такої діяльності виглядає так:

Учні набувають навичок роботи з додатковою літературою та першоджерелами, розвивають уміння добирати матеріал із загальноприйнятих джерел, робити висновки, узагальнення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

I. Опубліковані джерела

1. Нестор Літописець. «Повість минулих літ». Режим доступу: <http://litopys.org.ua/litop/lit01.htm> (дата звернення 30.05.2023)

II. Монографії і статті

2. Ажнюк Б. Українські власні назви (антропоніми і топоніми) в англійському написанні. *Мовознавство*. 1993. № 1. С. 3–15.

3. Андрущенко В. П. Роздуми про освіту: статті, нариси, інтерв'ю. К. : Знання України, 2004. 804 с.

4. Береза Т. Архетипи топонімів у фольклорі Рогатинщини. *Рогатинська земля: історія та сучасність : матеріали першої наук. конф. Рогатин, 24-25 берез.* 1995. Львів – Рогатин, 1995. С. 224–225.

5. Бех І. Д. Виховання особистості. К. : Освіта, 2003. 369 с.

6. Борисюк І. Історія розвитку найдавніших українських назв професій. *Київська старовина*. 2000. № 4. С. 262–281.

7. Бучко Г., Бучко Д. Кілька уваг до питання номінації поселень Гуцульщини. *Вісник Прикарпатського національного університету. Філологія*. Івано-Франківськ, 2010. Випуск XXV–XXVI. С. 48–52.

8. Вербич С.О. Іншомовні елементи в топоніміконі Прикарпаття (спроба генетичної характеристики). *Іншомовні елементи в ономастиці України*. К. : Кий, 2001. С. 25–31.

9. Верховинщина. Загальні описи та історичні нариси про населені пункти району. Верховина, 2004. 331 с.

10. Гуцульщина. Історико-етнографічне дослідження. К. : Наукова думка, 1987. 472 с.

11. Зубко Андрій Українська ономастика: здобутки і проблеми // Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики. - 2007. - 15. - С. 262.

12. Карпенко Ю.О. Давньоєвропейська гідронімія в Українських Карпатах. *Мовознавство*. 2001. № 6. С. 27–31.

13. Компан О. С. Міста України в другій половині XVII ст. АН Української РСР. Інститут історії. К.: Вид-во АН УРСР, 1963. 388 с.
14. Кордуба М. Що кажуть нам назви осель? *Наша Батьківщина*. Львів, 1938. Ч. 2. С. 31–37; Ч. 3. С. 59–65; Ч. 5. С. 125–131.
15. Корнєєв В. П. Дидактичні і методичні засади підручника географії. *Проблеми сучасного підручника* : зб. наук. пр. К., 2008. Вип. 8. С. 85–102.
16. Купач Т.Г. Хронологічний та лексико-семантичний принципи утворення семантичної класифікації географічних назв для географічних досліджень. *Фізична географія та геоморфологія: Міжвідомчий науковий збірник*. К.: Обрії, 2005. Вип. 47. С. 200–205.
17. Кушнір Б.М. Мікротопонімія як джерело вивчення історії краю. *Наукові праці історичного факультету*. Кам'янець-Подільський, 1995. Т. 2. С. 212–219.
18. Лісняк Н. Мікротопоніми Тернопільщини, співвідносні з омонімами Івано-Франківщини. *Вісник Прикарпатського національного університету. Філологія*. Івано-Франківськ, 2010. Випуск XXV – XXVI. С. 24–27.
19. Марченко Т. Гуцульський діалект і термінологічна лексика сучасної української літературної мови. *Вісник Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника. Серія: Філологія (мовознавство)*. Івано-Франківськ: Видавничо-дизайнерський відділ ЦІТ, 2008. Випуск XIX–XX. С. 61–65.
20. Мелько Л. Культурологічний напрям географічної освіти: сучасні реалії та концептуальні положення. *Рідна школа*. 2002. № 1. С. 51–53.
21. Небо зоряне / І. П. Крячко // *Енциклопедія Сучасної України* [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. – К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2021.
22. Ономастика України першого тисячоліття нашої ери / Відп. редактор І.М. Железняк. К.: Наукова думка, 1992. 275 с.
23. Отін Є. Гідроніми Східної України. Київ Донецьк: Вища школа, 1977. – 156 с.

24. Паламарчук Л. Б. Соціокультурна складова змісту шкільних курсів географії: теорія і практика : монографія. К. : Ун-т ім. Б. Грінченка, 2011. 412 с.
25. Паньків М. Текла кровця по Україні (топоніми, легенди, перекази та пісні про татарські напади на Прикарпаття з серединами XV до початку XVIII). Івано-Франківськ, 2013. 222 с.
26. Писана криниця. Топонімічні легенди та перекази українців Карпат / Зібрав і впорядкував В. Сокіл. Львів, 1994. 208 с.
27. Сіреджук П. З хроніки заселення Гуцульщини. *Історія Гуцульщини*. Львів: Логос, 1999. Т. IV. С. 124–150.
28. Сіреджук П. Першовитоки Прикарпаття. *Краєзнавчий збірник на пошану Богдана Гавриліва*. Івано-Франківськ : Типовіт, 2003. С. 41–54.
29. Стрижак О. Назви річок Запоріжжя і Херсонщини (Нижньонадніпрянське Лівобережжя). Київ: Наукова думка, 1967. 127 с.
30. Таємниці місцевих назв : народні легенди, перекази, оповіді про походження окремих топонімічних назв Тисменицького району. Тисмениця, 1995. 56 с.
31. Худаш М.Л. Українські і карпатські і прикарпатські назви населених пунктів (утворення від відапелятивних антропонімів). Львів, 2004. 536 с.
32. Худаш М.Л. Українські карпатські і прикарпатські назви населених пунктів (утворення від слов'янських автохтонних і від композитних скорочених особових власних імені). К. : Наукова думка, 1995. 362 с.
33. Чучка П.П. Прізвища топонімічного походження на Закарпатті. Доповіді та повідомлення Ужгородського ун-ту: Серія філологічна. 1961. № 7. С. 61–63.
34. Швайко О. Д. Формування мовної компетентності при вивченні топонімів (на прикладі топонімів Житомирської області). *Методичний пошук: Викладацько-студентські наукові роботи з питань методики викладання мови і літератури*. Житомир: Вид-во: ЖДУ ім. І. Франка, 2014. Випуск дванадцятий. Частина I. С. 91–97.

III. Підручники і посібники

35. Бабишин С.Д. Топоніміка в школі. К.: Радянська школа, 1962. 122 с.

36. Булава Л. М. Фізична географія України. 8 кл. : підруч. для загальноосвіт. навч. закл. Х. : Ранок, 2008. 224 с.
37. Введенский А., Дядиченко В., Стрельський В. Допоміжні історичні дисципліни. К., 1963. 208 с.
38. Вступ до перекладознавства : конспект лекцій для студентів освітньо-кваліфікаційного рівня «Бакалавр» факультету іноземних мов / О. В. Ребрій. – Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2016. – 116 с.
39. Вчені горяни – гірській школі / За заг. ред. П. Лосюка. Косів: Писаний Камінь, 2018. 335 с.
40. Гілецький Й. Географія України : проб. підруч. для 8 кл. Тернопіль : Підруч. та посіб., 2008. 240 с.
41. Замлинський В. О., Дмитрієнко М. Ф., Балабушевич Т. А. Спеціальні історичні дисципліни : навч. посібник. Київ, 1992. 324 с.
42. Карпенко Ю. Вступ до мовознавства: Підручник. К. – Одеса, 1991. С. 136–186.
43. Карпенко Ю. Гідроніми Нижнього Подністров'я. Київ-Одеса: Вища школа, 1981, 112 с.
44. Коваль А.П. Знайомі незнайомці. Походження назв поселень України. К.: Либідь, 2001. 300 с.
45. Королько А. Методичні рекомендації для семінарських занять та самостійної роботи з дисципліни «Основи шкільного краєзнавства». Івано-Франківськ, 2019. 78 с. С. 48–51.
46. Круглик Л. І. Методика вивчення географії у 8 класі. К. : Рад. шк., 1977. 112 с.
47. Прокопчук В. С. Топоніми рідного краю: методичний посібник. К.: Рідний край, 1999. 96 с.
48. Прокопчук В. С. Шкільне краєзнавство. Навчальний посібник. К. : Видавництво Кондор, 2011. 338 с. С. 119–157.

49. Стежками рідного краю. На допомогу вчителям та класним керівникам загальноосвітніх закладів / Під редакцією М. Вереса. Івано-Франківськ, 2008. 170 с.

50. Чернов Б. О. Фізична географія України : підруч. для 8 кл. загальноосвіт. навч. закл. К. : Освіта, 2002. 254 с.

51. Шишченко П. Г., Муніч Н. В. Фізична географія України : підруч. для 8 кл. загальноосвіт. навч. закл. К. : Зодіак-ЕКО, 2005. 256 с.

VI. Енциклопедичні і довідкові видання

52. Вербич С.О. Гідронімія басейну Верхнього Дністра. Етимологічний словник-довідник. К. : Унів. вид-во Пульсари, 2007. 120 с.

53. Габорак М. Гідронімія Івано-Франківщини. Етимологічний словник-довідник. Видання друге, доповнене, перероблене, уточнене. Івано-Франківськ: Місто НВ, 2010. 564 с.

54. Габорак М. Назви гір Івано-Франківщини. Івано-Франківськ: Місто НВ, 2005. 352 с.

55. Габорак М. Назви полонин Івано-Франківщини. Словник-довідник. Івано-Франківськ: Місто НВ, 2008. 500 с.

56. Габорак М. Назви поселень Івано-Франківщини (Бойківщина, Гуцульщина та Опілля). Історико-етимологічний словник. Івано-Франківськ: ОШПО; Снятин: Прут Принт, 2007. 200 с.

57. Габорак М. Топонімія Галицької Гуцульщини. Етимологічний словник-довідник. Івано-Франківськ: Місто НВ, 2011. 656 с.

58. Габорак М. Топонімія Покуття та деяких прилеглих територій. Етимологічний словник-довідник. Івано-Франківськ: Місто НВ, 2013. 932 с.

59. Гуцульщина. Короткий довідник. Снятин : Прут Принт, 2002. 124 с.

60. Етимологічний словник літописних географічних назв Південної Русі. К.: Наукова думка, 1985. 254 с.

61. Євтух М. Б., Сердюк О. П. Соціальна педагогіка. К. : МАУП, 2003. 222 с.

62. Івано-Франківська область. Адміністративно-територіальний поділ. Довідник. Івано-Франківськ : Місто НВ, 2009. 212 с.

63. Уклін Вам, Задубрівці: Історія села Задубрівці / керівник авторського колективу, головний редактор Андрій Королько. Чернівці : Друк Арт, 2020. С. 58–68.

64. Янко М.Т. Топонімічний словник-довідник Української РСР. К. : Радянська школа, 1973. 180 с.

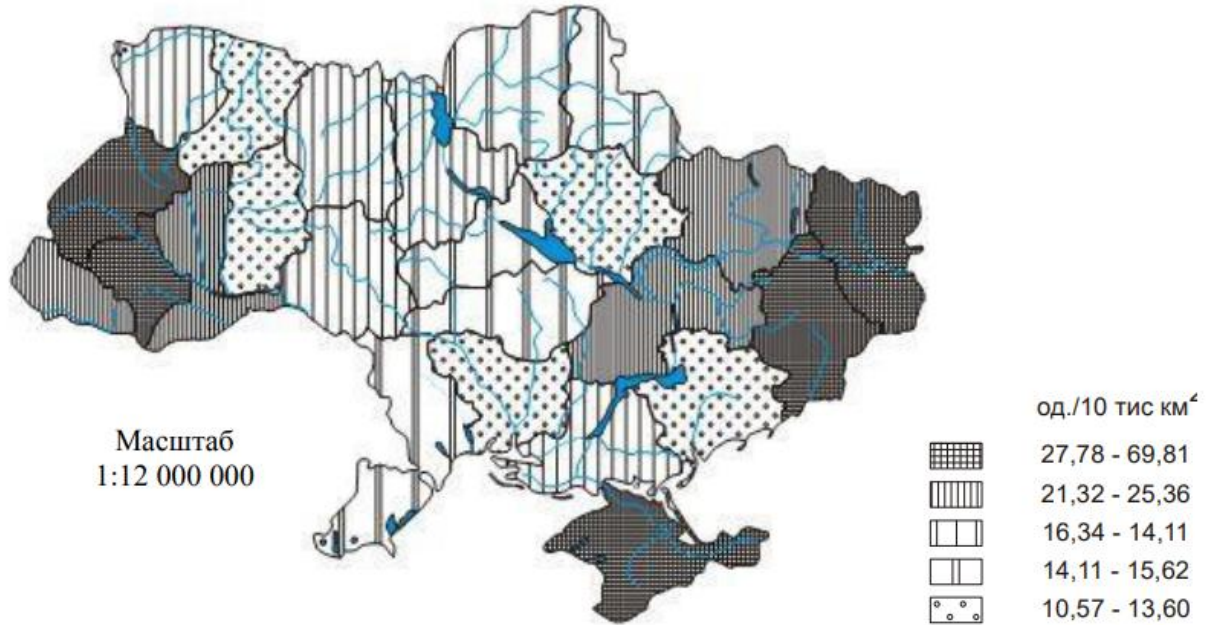
V. Автореферати дисертацій

65. Купач Т. Г. Методика географо-топонімічного аналізу території України (на прикладі ойконімів) / автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня к. геогр. Наук. 11.00.11 – конструктивна географія і раціональне використання природних ресурсів. Київ, 2007. 17 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

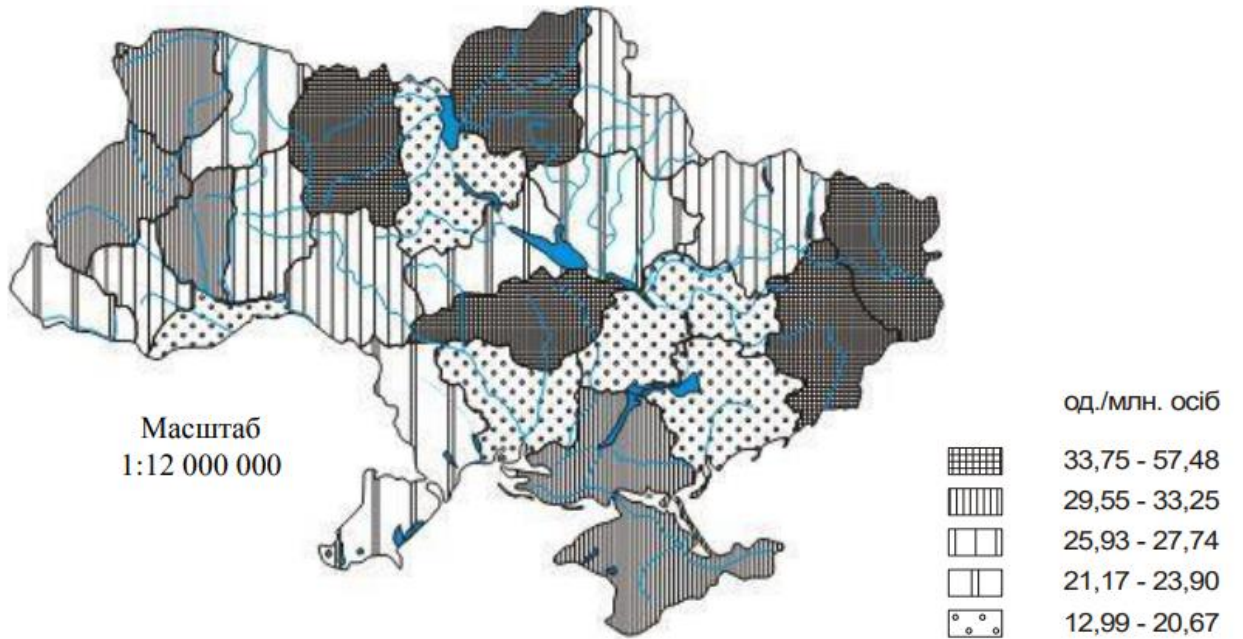
Щільність ойконімів за площею території одиниць адміністративно-територіального поділу України

Джерело: Ономастика України першого тисячоліття нашої ери / Відп. редактор І.М. Железняк. К.: Наукова думка, 1992. 275 с.

Додаток Б

Щільність ойконімів за кількістю населення по одиницях адміністративно-територіального поділу України

Джерело: Прокопчук В. С. Шкільне краєзнавство. Навчальний посібник. К. : Видавництво Кондор, 2011. 338 с. С. 119–157.

Титульна сторінка «Лексиса» Лаврентія Зизанія

Джерело: URL:

https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%97%D0%B8%D0%B7%D0%B0%D0%BD%D1%96%D0%B9_%D0%9B%D0%B0%D0%B2%D1%80%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%96%D0%B9_%D0%86%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%87

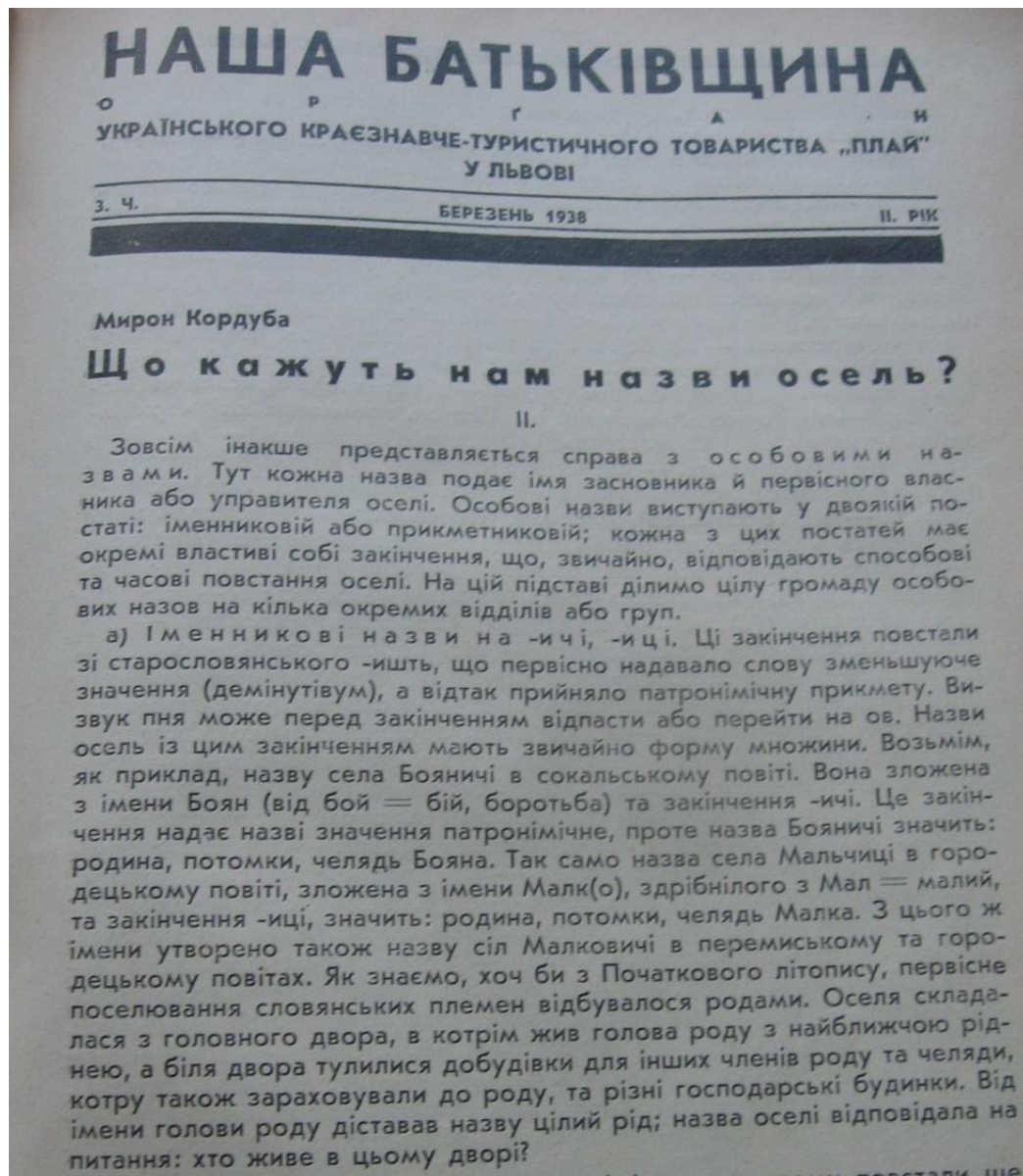
Мирон Кордуба (1876–1947) – український історик, публіцист, письменник.

Автор праці «Що кажуть нам назви осель?» (1938), в якій подано першу класифікацію українських топонімів

Джерело: Уклін Вам, Задубрівці: Історія села Задубрівці / керівник авторського колективу, головний редактор Андрій Королько. Чернівці : Друк Арт, 2020. С. 59.

Уривок зі статті Мирона Кордуби
«Що кажуть нам назви осель?» (Львів, 1938)

Джерело: Кордуба М. Що кажуть нам назви осель? *Наша Батьківщина*. Львів, 1938. Ч. 2. С. 31.

**Михайло Худаш (1925–2011) – український мовознавець,
дослідник топонімів і антропонімів краю**

Джерело: URL:

https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A5%D1%83%D0%B4%D0%B0%D1%88_%D0%9C%D0%B8%D1%85%D0%B0%D0%B9%D0%BB%D0%BE_%D0%9B%D1%83%D0%BA%D0%B8%D1%87

**Дмитро Бучко (1937–2014) – український вчений-мовознавець,
фахівець у галузі ономастики, доктор філологічних наук,
професор Тернопільського та Львівського університетів**

Джерело: Уклін Вам, Задубрівці: Історія села Задубрівці / керівник авторського колективу, головний редактор Андрій Королько. Чернівці : Друк Арт, 2020. С. 61.

**Мирослав Габорак (1952 р. н.) – відомий український вчений,
освітянин, автор дев'яти книг про походження географічних назв
Прикарпаття та найменувань людей**

Джерело: URL <http://lib.if.ua/litprem/1499083247.html>

Титульна сторінка праці
«Гідронімія Івано-Франківщини» Мирослава Габорака

Джерело: Габорак М. Гідронімія Івано-Франківщини. Етимологічний словник-довідник. Видання друге, доповнене, перероблене, уточнене. Івано-Франківськ: Місто НВ, 2010. 564 с.

**Методичні рекомендації щодо укладання
мікротопонімичної карти рідного села/містечка/міста і
підготовка до неї пояснювальної записки**

Кожен із нас хоча б раз замислювався над вивченням не тільки походження назви населеного пункту, але й у полі зору ставали цікаві назви закутин, урочищ, ярів, балок, боліт, річок, потічків, джерел, струмків, криниць, печер, горбів, наскельних навісів, тощо в місцевостях, де Ви народилися або проживаєте. А тому оригінальним і, водночас, слухним видається укладання мікротопонімичної карти рідного села/містечка/міста і підготовка до неї пояснювальної записки. Виконання цього завдання студентом є складовою усної історії, яку слід молодим людям у майбутньому екстраполювати в освітній простір, працюючи за фахом вчителя історії і суспільствознавчих предметів, керівника гуртка в закладах загальної середньої освіти та закладах позашкільної освіти. Усна історія є новим, сучасним напрямком у методології історичних досліджень, що з усіх методик дослідження віддає перевагу саме усному опитуванню, анкетуванню, польовим дослідженням, топографічним обстеженням місцевості, усній традиції в поясненні історичного минулого. Даний підхід до вивчення історичного минулого передбачає перетворення усної інформації, повідомленої респондентом, у джерела, що мають залучатися до наукового обігу, шкільного освітнього простору.

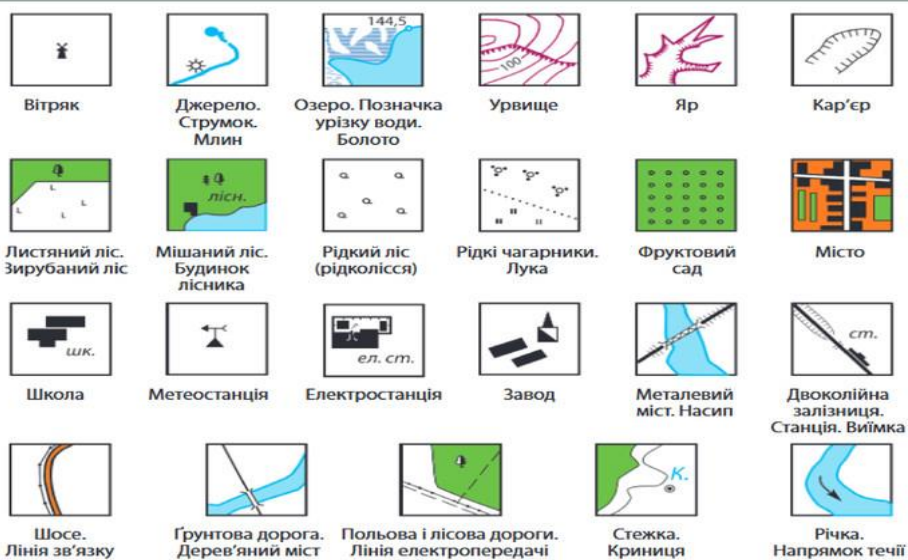
Пропонуємо такі методичні рекомендації для ефективного укладання мікротопонімичної карти рідного села/містечка/міста і підготовка до неї пояснювальної записки:

1. Для початку необхідно систематизувати відому вам інформацію, створити схему розуміння змісту досліджуваного питання – походження назви населеного пункту та основних його частин-локацій – закутин, урочищ, ярів, балок, боліт, річок, потічків, джерел, струмків, печер, горбів, наскельних навісів, тощо.
2. Розпитайте, що знають про походження назв цих мікротопонімів населеного пункту батьки, родичі, сусіди.
3. Запишіть розповіді рідних про походження не тільки назви населеного пункту, але й окремих закутин, урочищ, ярів, балок, боліт, річок, потічків, криниць, джерел, струмків, печер, горбів, наскельних навісів, тощо. Записуйте також перекази і легенди.
4. Розпитайте, що знають про походження назви окремих мікротопонімів місцеві краєзнавці. Як правило, це педагоги закладу загальної середньої освіти – вчитель історії, вчитель географії, вчитель української мови і літератури та ін. Але можуть бути односельчани і педагоги-пенсіонери, представники інших професій. Вони допоможуть довідатися про легенди, перекази пісні, поговірки, в яких фіксуються чи пояснюються мікротопоніми (закутини, урочища, яри, балки, печери, кургани, потічки, криниці, джерела, струмки, тощо).
5. Необхідно здійснити похід до відомих географічних об'єктів населеного пункту, щоб на місці здійснити топографічне обстеження – оглянути територію, провести певні обміри, визначити зв'язок назв з природним оточенням.
6. Далі шлях по країні «Мікротопонімія рідного краю» приведе Вас до бібліотеки, музею, архіву. Пошуки варто продовжувати в сільських, районних і обласних бібліотеках і музеях та обласних архівах. Зокрема, в книгозбірнях бібліотек знаходяться топонімичні

словники, збірники матеріалів, книги, історичні нариси, де викладений матеріал про походження не тільки назв населених пунктів, але й окремих мікротопонімів. Авторами цих досліджень в різний час були відомі науковці історики, ономасти і краєзнавці – М. Габарак, М. Худаш, Д. Бучко, М. Кордуба та ін.

7. Необхідно також дізнатися, чи в опублікованій праці з історії населеного пункту, де Ви народилися чи проживаєте, часом не міститься розділ чи підрозділ роботи, присвячений походженню назви рідного села, містечка та відповідних мікротопонімів (закутин, урочищ, ярів, балок, боліт, річок, потічків, криниць, джерел, струмків, печер, горбів, курганів, наскельних навісів, тощо). Звідти можна почерпнути цікавий першоджерельний матеріал для свого індивідуального дослідження.
8. Основні архіви, в яких зберігається інформація по населеному пункту – обласні. З'ясуйте, до яких територіальних одиниць раніше належав Ваш населений пункт, інформація по ньому за різні періоди може зберігатися у різних архівах. Подекуди якраз в архівних джерелах може й міститися матеріал про походження назви населеного пункту. Також може фігурувати й інформація про назви мікротопонімів села, містечка.
9. В перший похід в архів потрібно брати паспорт і писати заяву на ім'я директора.
10. Якщо документів в обласних архівах збереглося мало, необхідно пошукати документи у самому селі. Слід відвідати храм, сільську раду. Розпитати священика, сільського голову, секретаря ради, землевпорядника щодо походження назви населеного пункту і мікротопонімів, їхніх меж, тощо.
11. Наступний крок – укладання мікротопонімичної карти Вашого села/містечка. Тут Вам неоціненну інформацію та матеріали надасть землевпорядник сільської, селищної, міської ради. Відомо, що в органах місцевого самоврядування зберігаються фізичні, кадастрові і адміністративні карти населеного пункту. Можна за сприяння голови громади та землевпорядника населеного пункту здійснити копію цих карт і нанести на них відповідні назви і межі мікротопонімів села – закутин, урочищ, ярів, балок, боліт, річок, криниць, потічків, джерел, струмків, печер, горбів, курганів, наскельних навісів, тощо. Для укладання такої карти доцільно покликати на допомогу місцевих вчителів історії та географії, які можуть надати цінні поради та рекомендації.

Зразки укладання умовних позначок мікротопонімичної карти села/містечка/міста:

Умовні топографічні знаки

	1. Населений пункт 2. Окремі будівлі		Гора (висота)
	1. Залізниця двоколійна 2. Виймка на залізниці		Лощина
	1. Автомобільна дорога по насипу висотою 5м 2. Зруйнований міст		Яр
	1. Мішаний ліс 2. Просіка		1. Яма 2. Курган 3. Окремий камінь 4. Терикон
	Рідкий ліс з вирубкою		Окремі хвойне та листяне дерево Окремий гай
	1. Чагарник 2. Окремий кущ		1. Болото прохідне з очеретом 2. Болото непрохідне

12. Завершальним етапом з вивчення топонімії населеного пункту є підготовка топонімічного словника. Він має відповідати таким вимогам: будуватися за алфавітом; кожне гасло – це стислі, але вичерпні дані про географічне положення об'єкта, тип назви за походженням, особливості словотвору, головна й інші версії походження мікротопоніма.
13. Доцільно цей словник видрукувати в кількох примірниках, щоб передати в шкільну, сільську/селищну/міську бібліотеку, історичний кабінет, музей. Ймовірно, підготовлений Вами словник буде частиною цікавого благодатного матеріалу для підготовки написання нарису з історії Вашого населеного пункту.
14. Потрібно спілкуватися на ономастичних, топонімічних форумах електронних сайтів, де Вам можуть допомогти не сторонні люди, професіонали.

Отже, мікротопонімічна карта рідного села/містечка/міста і підготовка до неї пояснювальної записки займає свою нішу в історико-краєзнавчій роботі та є одним з важливих напрямів шкільного та вузівського краєзнавства. Опираючись на вироблені топонімікою знання – систему понять, принципів, методів вивчення географічних назв, Ви як майбутні учителі історії і суспільствознавчих предметів, у першу чергу, та керівники гуртків закладів загальної середньої освіти та закладів позашкільної освіти, а також – вчителі географії, біології, мови і літератури, повинні вводити для учнів у світ топонімів, мікротопонімів, досліджувати їх походження, зміст назв, спосіб творення, вчити використовувати топонімічну інформацію як джерело історичних знань. З цією метою проводити уроки, позаурочні й позашкільні заходи, які дають учням навички роботи з матеріальними, усними і писемними джерелами, застосовувати здобуті топонімічні знань при вивченні програмового матеріалу, написанні учнівських науково-дослідницьких робіт, проведенні різноманітних краєзнавчих заходів.

Джерело: Королько А. Методичні рекомендації для семінарських занять та самостійної роботи з дисципліни «Основи шкільного краєзнавства». Івано-Франківськ, 2019. 78 с. С. 48–51.

Історико-мікротопонімічна карта села Задубрівці Снятинської територіальної громади Коломийського району Івано-Франківської обл.

Джерело: Уклін Вам, Задубрівці: Історія села Задубрівці / керівник авторського колективу, головний редактор Андрій Королько. Чернівці : Друк Арт, 2020 [вкладка до книги].

**Пояснювальна записка до історико-мікротопонімічної карта села Задубрівці
Снятинської територіальної громади Коломийського району Івано-
Франківської обл.**

В різні сторони від села розкинулися урочища:

Берестів – давним-давно на тому місці росло багато берестів, пізніше було збудоване містечко з такою ж назвою і воно завалилося. В урочищі Берестів виявлено сліди трипільської культури (IV–III тис. до н. е.). Племена цієї культури займалися землеробством і скотарством, полюванням і рибальством. Відомі деякі види ремесл. Трипільці користувалися кремінними знаряддями праці і зброєю. В результаті розкопок знайдено шліфовані сокири, ножі, проколки, скребачки. Наші предки знали ткацтво. Пізніше трипільці навчилися виплавляти вироби з міді і бронзи. Доказом цього є знайдена мідна і бронзова сокири.

Берестечко – урочище, де колись знаходилося давнє поселення людей села.

Бесаги – зверху як подивитися, то поле має вигляд бесагів: два горби, а посередині болото.

Бита – в урочищі колись відбулася велика битва з монголо-татарами.

Велика – урочище знаходиться біля «Малої», але воно більшої площі приблизно 72 га.

Глейник – невелике урочище, де люди копали глей і використовували його для мазання хатин і для загоєння ран (його висушували стругали і присипали ним рани).

Гнила – під час битви з монголо-татарами загинуло дуже багато людей на цьому полі. Живих залишилося так мало, що не було кому хоронити загиблих і вони гнили на цьому місці.

Гора Красноставська – пан із Красноставець купив у нашого пана це поле і тому назвали його Красноставською горою.

Городок – урочище, яке розміщене за межами села на горбистій підвищеній місцевості.

Дудниче – колись в давнину там проходила дорога, якою їхали підводи і на далеку відстань було чути гуркотіння коліс.

Дячкова (Дічкова) – поле колись належало дякові, який був маленького зросту.

Завалена – на цьому місці колись була збудована церква з дзвіницею. Підземні води розмили легкорозчинні породи і церква завалилася. Старожили говорять, що на Великдень на цьому полі чути як б'ють дзвони.

За могилою – з давнини там насипана могила і стоїть хрест закопаний на честь скасування панщини в 1848 р., а поле знаходиться за могилою.

За ставами – за селом є 5 ставів, а колись був лише один і той належав панові. Затим панським ставом є поле і тому пішла така назва.

За попом – урочище знаходиться за землями, які колись належали попові.

Кадуб – урочище, де жило давнє поселення людей, які виготовляли дубові цебри (діжки) і було спустошене татарами у XVI – XVII ст.

Коноплиці – на місці цього урочища була колись водойма де жінки мочили коноплі.

Ксьондзська – урочище колись належало місцевому ксьондзу.

Кума – у пана був добрий кум і він наділив його полем і тому урочище називали «кума».

Мала – невелике урочище площею 57 га, яке знаходиться біля урочища «велика».

Могила – на цьому місці колись був цвинтар – могили людей.

На копанях – на цьому полі колись люди орали і знаходили мамонтові кістки, різні черепки; а також звідси брали жовту глину для будівництва житла.

Павлова – поле колись належало багатому пану Павлу.

Під говдями – ще за панщини на це поле вивозили різні відходи і на сипали великі говди.

Під Гостинцем – урочище прилягає до дороги, яка носить назву «Галицький гостинець». Вона була побудована давно і з'єднувала Буковину з Галичем.

Під Хащею – вулиця, розташована поблизу Хащі.

Пісок – у цьому полі піщані ґрунти і в даний час на цьому місці люди копають жовтий пісок і використовують у будівельній справі.

Попова шапка – підвищене урочище, яке за формою нагадує попову шапку (скуфію).

Рокітки – поле знаходиться у долині, а з горба доносився «рокіт» косуль під час шлюбного періоду.

Рокита – поле, яке знаходиться між Під Гостинцем і за Могилою. Назва походить від слова «рокіт», бо чути був звук руху поїзда.

Свинське – поле назване так тому, що там колись паслись панські свині.

Солонець панський – урочище назване через, що там знаходяться солоні ґрунти і їх обробляли прості жителі для панських потреб керівника села.

Солонець людський – урочище назване через те, що там знаходяться солоні ґрунти і їх обробляли прості жителі села для своїх господарських потреб.

Ступки – поле знаходиться на північний захід від села, зовсім близько і тому старі люди говорили «ступінь ходу» до нього.

Тополівка – колись на цьому місці росли високі тополі.

Фервега – урочище, назва яка походить з німецької мови.

Фірманова – за добру службу пан дав поле своєму фірманові, пізніше фірмани пасли там своїх коней.

Хаща – насаджений жителями ліс за вказівкою місцевого пана у польській час (XVIII ст.).

Є ще такі урочища особового походження, від назви власника: Ковалюкова, Іванчишина (Іванишина), Митрикова, Бойчукова, Захарючкова, Грищукова, Бащишина, Савкова. Їхня назва походить від прізвищ тих людей, кому в давнину пан наділив 20 моргів поля.

Село також ділиться на ряд кутів (вулиць). Їхня назва трактується так:

Бардачка – на цій вулиці колись жили гайдуки, які дуже знуцалися над людьми. На самому острові вони тримали коней і був там великий безлад (бардак).

Вигін – знаходиться в центрі села і з усіх кутів сюди заганялася худоба, а звідси уже виганяли на пасовисько. В святкові дні молодь на вигоні танцювала.

Глинище – люди колись тут копали глину для того, щоб змастити хату. На толічці в неділю хлопці та дівчата танцювали.

Гора – кут, який знаходиться на підвищеній території села.

Густенка – невеличке пасовище в селі, де колись випасали гусей.

Долина – кут, який знаходиться на зниженій території села.

За олійницею – це друга назва вулиці «соківня». На початку вулиці була олійниця у Матвія Олійникового, а за нею розмістилися будівлі.

Загороди – вулиця, яка була забудована за людськими городами.

Лозина – на цьому місці, де розташований кут, колись росли лози.

Осередок – середня вулиця села.

Петричка – найкоротша вулиця в селі біля школи.

Соківня – вулиця заболочена, тому що близько до поверхні підходять ґрунтові води «соки з землі»

У мостах – невеличкий кут, який знаходиться біля дороги через яку прокладено мости.

Цісарська – центральна вулиця села. Була збудована за цісаря австрійського Франца-Йосипа і він нею проїжджав.

У селі люди випасають худобу на таких пасовищах:

Загородна млака – болотиста місцевість, розміщена за людськими городами.

Лозинна млака – поле, де раніше росли лози.

Млака – болотиста місцевість, на якій близько залягають ґрунтові води.

Млинівка – через це пасовище протікає річечка Млинівка, на якій був розміщений млин.

Пастівник – місце, де випасали худобу і свині.

Джерело: Уклін Вам, Задубрівці: Історія села Задубрівці / керівник авторського колективу, головний редактор Андрій Королько. Чернівці : Друк Арт, 2020. С. 71–74.

Походження назви села Задубрівці Снятинської територіальної громади Коломийського району Івано-Франківської обл.

Що означає назва Задубрівці? Звідки вона походить?

Топонім Задубрівці входить до групи топонімів, які мають закінчення -ичі, -івці. Сама форма назв населених пунктів на -ичі, як зазначав О. Кочубинський, вказує на походження від одного родоначальника, переносить нас у глибоку давнину. І. Іречек стверджував, що виникнення назв на -ice (= -ичі) (Zadubrowce) пов'язані з родовим ладом, у слов'ян цей тип назв розвивався до X ст. Архаїчність українських утворень на -ичі переконливо показав О. Купчинський. Важливо, що в пам'ятках досить часто спостерігається заміна цього формату іншими. З цими суфіксами до давньоруського періоду належить такі топоніми: Дебеславці (1469 р. Dobyślawicze), утворене від композита Добеславъ, у цьому селі виявлено поселення і могильник доби карпатських курганів; Братківці (1440 р. Bratkowcze), утворено від гіпокористика Братко < Братиславъ, Братославъ, Братимиръ, Братомиль, у селі знайдено могильник доби комарівської культури (епоха бронзи); Крехівці (1442 р. Crechowcze), утворено від гіпокористика Крех < Кресимиръ, Кресиславъ, Крешимиръ; Любківці (1450 р. Lupkowcze), утворено від гіпокористика Любко < Любомиль, Любомиръ.

Щось подібно можна стверджувати і про село Задубрівці – якщо не враховувати префікс «За», то цей топонім утворено від гіпокористика Дубко < Дубомиль, Дубомиръ. У селі виявлено чотири поселення доби трипільської культури, підкарпатської культури шнурової кераміки, комарівської культури та інших матеріальних культур давньої і середньовічної історії України.

Український історик-ономаст, учень Михайла Грушевського Мирон Кордуба у праці «Що кажуть нам назви осель?», опублікованій у львівському журналі «Наша Батьківщина» в 1938 р., зазначав, що назви населених пунктів із закінченням -ивці, -івці повстали при допомозі «дочіплення додаткового закінчення -ці до назв осель із присвійними прикметниковими закінченнями -ів, на означення населення, що жило в цих оселях». Наприклад, двір чи хутір, заснований Яцком, первісно називався Яцк-ів, а люди, що жили в цьому дворі, Яцк-ів-ці. Згодом ця остання назва витиснула попередню й перейшла на самий двір. Так само двір або хутір, заснований Іллею, початково називався Ілл-ів, а люди, що жили в цьому дворі, Ілл-ін-ці. Якщо вірити гіпотезі М. Кордуби, то можна припустити, що первісно, двір чи хутір був заснований Дубом, початково називався Дуб-ів, а люди, що жили в цьому дворі, Дуб-ів-ці. Ймовірно, після знищення поселення татарами (монголо-татарами), люди перейшли жити в сусідню місцевість – За-дуб-ів-ці/За-дубр-ів-ці.

Таким чином, до давньоруського періоду слід зараховувати не тільки ті топоніми, що були безпосередньо зафіксовані в пам'ятках до XIII ст. (напр., м. Снятин, м. Галич, м. Коломия, м. Тисмениця та ін.), а й низку ойконімів, засвідчені історичними джерелами після XIII ст., зокрема, якщо мова йдеться і про с. Задубрівці, зважаючи на особливості їхньої структури та семантику твірних основ, враховуючи дані археології. Погоджуємося із міркуванням львівського дослідника Петра Сіреджука, який, вивчаючи заселеність Прикарпаття, вважає, що «майже всі прикарпатські оселі XIV – XV ст. давньоруські».

Краєзнавець Венедикт Площанський у першій опублікованій про с. Задубрівці статті у львівській газеті «Слово» за 1875 р. вказував, що за народним переказом заснування цього села слід віднести до другої половини XV ст. Назва його походить від дуброви, розташованої на півдні села. За однією із загальнопоширених версій, назва села походить від поля «Діброва», що на півдні розташована «за дубравою» – Задубрівці. З пам'яток даного часу в селі збереглися дві могили, з яких місцеві жителі подавали сигнали (знаки) у випадку нашествия татар. Віхи, поставлені на них, сповіщали жителів про грізну небезпеку. Люди ховалися в гущавинах дерев, очеретів-тростників, яких тоді було вдосталь. Одна із могил від Галицького гостинця (як про це пише В. Площанський у львівській газеті «Слово») покладена на пагорбі і за переказами сягає

близько 200 років. Навпроти неї, на віддалі ½ милі, теж на підвищенні, знаходиться могила Ясенівська.

Про походження назви села існує цікавий переказ. У ньому йдеться про те, що колись турки й татари дотла спалили місто Берестів. На його згарищі стояв зраний витязь-богатыр з промовистим іменем Дуб, і скорботно вдивлявся на попелище. До нього підходили всі ті, хто врятувався від ворожого нашествия, повівши сумну розмову, як діяти далі. Одні пропонували відбудувати містечко, інші – розселитися по навколишніх селах. А Дуб запропонував заховатися за горою, щоб не було видно їхнього поселення з Галицького шляху. Проте не всі пішли за Дубом. Відважних було не багато. Серед тих, хто його підтримав, були внуки богатыря Захара – їх у селі називали Захаруками, а також нащадки загиблого в бою витязя Николи (їх називали Николайчуками) та витязя Палія, який підпалив на вежі бочку зі смолою, давши таким чином знати мешканцям містечка про небезпеку (їх прозвали пізніше Палійчуками). Вони заснували нове село, яке назвали Задубрівцями, бо пішли за Дубом. Покровителем села став Святий Миколай. І тому кожного року, 22 травня, у цьому мальовничому покутському селі справляють храмове свято – Перенесення мощей св. Миколая Чудотворця.

Дмитро Бучко у праці «Походження назв населених пунктів Покуття» (Львів, 1990) відзначив, що на Покутті в XV ст. (час, на який припадає перша писемна згадка про с. Задубрівці), кількість відетнонімних дериватів зросла порівняно з XIV ст. у кілька разів. Це стосується, насамперед утворень на -ці: Доброводци, Задубровци, Красноставци, Новоселци, Подвербци, Подгайци, Воскресинци. До речі, серед першофіксацій XV ст. значно збільшилися кількість топографічних назв (серед яких належить і с. Задубрівці): Грушка, Дубок (згодом Дубки), Долина, Ліски, Лука, Остров, Островець, Поток, Суходол, Устя.

Дослідник вважав, що с. Задубрівці (Задубрѡвѣцѣ, Zadubrowce) – це населений пункт, де первісно «люди, які оселилися (жили) за дібровою», походить від староукраїнського слова «дуброва». Подібна назва іншого населеного пункту – с. Задубрівка Заставнівського району Чернівецької обл.

Івано-франківський ономаст Мирослав Габорак у праці «Топонімія Покуття. Етимологічний словник-довідник» (Івано-Франківськ, 2013) зазначив, що назва с. Задубрівці (Zadubrawcze, Zadubrowcze, Zadubrowce,) неоднозначна щодо походження. Вона може бути: а) семантичним утворенням від апелятива *задубрівці «люди, які оселилися (проживають) за дібровою (дубровою)»; б) семантичним утворенням від однозвучного катойконіма зі значенням «люди, які вишли (переселилися) з с. Задубрівка (Чернівецька обл.)».

У 1987 р. в обласній газеті «Прикарпатська правда» Петро Сіреджук у статті «Що за назвою? З топонімічного словника Івано-Франківщини» відзначив, що с. Задубрівці виникло за дубовим лісом. Звідси і його назва.

Цікаву розповідь оповів про походження назви села Задубрівці ветеран педагогічної праці, вчитель історії Задубрівської школи, нині пенсіонер Василь Іванович Воевідка. Він відзначив, що у цьому селі є велика кількість мікротопонімів, які засвідчують про давнє існування с. Задубрівці. Василь Іванович виокремив такі урочищі і закутки села, які оповиті своєрідним «мотлохом» історії і сягають в усній народній пам'яті задубрівських людей навіть не кілька століть, а, ймовірно, й одного тисячоліття: «За Хашцею», «Берестів», «Берестечко», «Бита», «Балки», «Завалéна», «Могила», «Гнила» та ін. Так, у радянський час в урочищі «За Хашцею» виявлено давнє поховання людини язичницького періоду. Обабіч знаходився закуток «Могила», на якому ще донедавна, в другій половині 1990-х рр., знаходилися три хрести. Очевидно, на цьому місці у давні часи знаходився цвинтар. Сьогодні «Під Хашцею» по дорозі до села знаходиться поле, яке місцеві жителі називають «Гнила». З вуст задубрівських людей дізнаємося про цікаву легенду щодо походження цієї назви. Під час нападу татар місцеві жителі чинили сильний опір, в одній із сутичок перемігши східних «корсарів». Але були великі втрати як з однієї, так і з іншої сторони. На полі битви залишилося багато трупів, не було кому поховати тіла людей, вони й розгнились. Василь Іванович Воевідка висловив цікаве припущення, що на той час (XV–XVIII ст.) це була низинна місцевість. Там, «Під Хашцею»,

знаходився маленький ставок, де колись виходила вода, рівчачок: «І ця вода мала від дощів прибувати. Глина там розносилася, ставали такі мочарі. І це таке гниле місце». За словами задубрівських жителів, в іншому урочищі «Бита» колись відбулася велика битва з монголо-татарами.

Ще в одному урочищі «Завалéна» школярі під керівництвом Василя Івановича Воевідки в 1970–1980-х рр., а пізніше й учні під орудою вчителя історії Михайла Васильовича Гладія знаходили багато цікавих археологічних знахідок, які засвідчують про активну господарську діяльність місцевих людей тисячолітньої давнини. Сама ж назва – «Завалéна» – засвідчує про те, що тут колись була церква. Проте з плином часу на цьому місці з'явилося провалля і церква завалилася.

Василь Іванович Воевідка, опираючись на дані топографічного розташування с. Задубрівці та навколишніх місцевостей, висловив припущення щодо походження назви села. Вчитель історії переконаний у тому, що назва с. Задубрівці пов'язана з існуванням тут дубового лісу: «Одного разу я їхав через частину села, це називається «Балки». «Балки» – це зруйнований яр. Коли був сильний дощ, я з північної сторони побачив розмитий берег – глина всунулася і там було два дуби. Деревя, ну такої товщини, як я, а довжини коло метрів 25. Два дуби. Значить, вони росли тут. Люди потім забрали на паливо. Тут були ті дерева, дуби росли аж сюди. Тому поселення називається «За дубами», «Задубрівці»». В.І. Воевідка переконаний в тому, що тут з давніх-давен ріс дубовий ліс («чагор»), який тягнувся з урочища «Берестів» через с. Белелуя і аж до с. Устя. Він зауважив, що спеціалісти-географи дубовий ліс називають дібровою. А тому звідси і пояснення назви села за дібровою – Задубрівці, тобто місцевості, в якому люди поселилися, за дубовим лісом. Також Василь Воевідка висловив цікаве припущення щодо заселення людей за дубовим лісом. Оскільки діброва знаходилася на рівнинній території, а поселення – у своєрідній «ямі», то, у випадку татаро-турецьких набігів, місцевим жителям було краще заховатися за дубовими лісами (за дібровою).

Дана гіпотеза задубрівського вчителя-історика зіставляється з міркуванням краєзнавця Венедикта Площанського, який у першій статті про с. Задубрівці, опублікованій в львівській газеті «Слово» у 1875 р. відзначив: «По народному преданію основаніє цього села, якимось то билиною, можна віднести до другої половини XV століття. І названіє его производят от дуброве, на юзе положенном», тобто на півдні села. А отже, припущення Василя Воевідки цілком корелюється з висловленим Венедиктом Площанським міркуванням більше ніж 140 років тому.

Однак ще є одна версія походження назви с. Задубрівці. Її висловив львівський історик Петро Степанович Сіреджук. Вона різниться від тої, яку представив дослідник в опублікованій у радянський час вищеозначеній невеличкій замітці в обласній газеті «Прикарпатська правда» («с. Задубрівці виникло за дубовим лісом»). За виявленими новими архівними документами Петро Сіреджук стверджує, що на місці с. Задубрівці знаходилося давніше село, яке мало назву Дубівці. Воно згадується у документах XVI ст. Петро Сіреджук стверджує, що назва с. Задубрівці означає село, яке з'явилося за Дубівцями, а не від прізвиська людей «Задубрівці», які жили за дубровою, як вважають деякі топонімісти. Згідно ще одного припущення дослідника, це могли бути два окремі населених пункти – Дубівці і Задубрівці. Цілком можливо, що село Задубрівці виникло на землях села Дубівці: «Це може бути так, що то є матірне село Дубівці, а дочірне – Задубрівці». Але з плином часу село Дубівці було зруйноване татарами, і воно стало «голим» місцем, більше не відроджувалося: «І ці поля (села Дубівці) могли ввійти в склад Задубрівців».

Щодо етимологічного походження назви с. Дубівці, то івано-франківський ономаст Мирослав Габорак у праці «Топонімія Покуття. Етимологічний словник-довідник» відзначає, що це колишнє поселення (Dudowcze 1521 р.; Dubowccze 1646 р.) на Снятинщині, не ідентифіковане. Назва виникла в результаті трансонімізації однозвучного групового антропоніма – найменування колективу людей за іменем їх батька, родоначальника чи володаря, які, мабуть, започаткували поселення, порівняйте давня особова назва Дуб. На думку дослідника, можлива також мотивація цього ойконіма катойконімом *дубівці* – вихідці

(переселенці) з с. Дубівка (Волинська, Тернопільська, Хмельницька області) чи апелятивом *дубівці* – люди, які оселилися (проживають) біля дубового лісу.

До речі, жителі с. Задубрівці виокремлюють цікавий мікротопонім Дубниче (Дудниче). Вони вважають, що у цій місцині (Дудниче) колись в давнину проходила дорога, якою їхали підводи, і на далеку відстань було чути гуркотіння (ду-д/т-нотіння) коліс. М. Габорак відзначає, що це поле, яке належать громаді сусіднього села Красноставці. Назва його неоднозначна щодо свого походження. Вона може бути: а) посесивним утворенням від антропоніма Дубник; б) утворенням способом субстантивзації та онімізації прикметника дубниче, «яке виникло на місці дубника».

Варто виокремити пояснення ще одного населеного пункту, яке, фактично, існувало у XVI ст. – це Бєрєстів (Borestow, 1548 р., Berestow, 1566 р.) – колишнє село. Згідно архівних матеріалів, виявлених Петром Сіреджуком, це село функціонувало з 1548 до 1566 р. Внаслідок татарських лихоліть воно було знищене і більше вже не відновилося. Сьогодні це куток сусіднього села Белелуя. Назва є посесивним утворенням на -ів від антропоніма Бєрєст. На думку Мирослава Габорака, менш імовірною є мотивація цього апелятивом *бєрєст* – в'язу, листяного дерева з коричнево-сірою корою і овальними, на кінці загостреними листками, яке використовують для живоплотів та захисних лісонасаджень, що вказують на характер рослинності в урочищі. Зовсім іншої думки краєзнавець з с. Устя Снятинського району Яків Іванович Воевідка, рідний брат вчителя історії Задубрівської школи Василя Івановича Воевідки, який у статті «Топоніміка села Белелуя» (газета «Ленінська правда», 1983 р., 7 серпня) відзначив, що назва закутини с. Белелуя «Бєрєстів» походить від поширених у минулому бєрєстів – листяних дерев.

Зауважимо також, що сьогодні Бєрєстів – це і урочище, яке є частиною і с. Задубрівці. Назва виникла в результаті трансонімізації однозвучного ойконіма – найменування давнього села (1548–1566), на місці якого розкинулося теперішнє урочище. Настоятель місцевого задубрівського храму о. Павло Захарук стверджує, що Бєрєстів був розташований між селами Белелуя, Красноставці та Задубрівці неподалік Галицького гостинця. Було спустошене татарами, і як наслідок зникло із тогочасних карт краю. У цьому населеному пункті якраз в середині XVI ст. народився чудотворець Іов (Йов) Почаївський (у миру Іван Желізо; 1550/1551 – 1651).

Міркування стосовно походження с. Задубрівці зустрічаємо в опублікованих працях з історії сусідніх сіл. Так, краєзнавець Дмитро Мохорук, аналізуючи становлення с. Топорівці (Тополівка) Городенківського району в період пізнього середньовіччя, подав цікаву легенду. Одного дня село Тополі(-вка), як і ряд інших сіл Покуття, піддалися нападу молдован. Люди виявили нападників задалегідь і встигли сховатись у болотах. Молдовани, розлючені тим, що від них втекли і встигли сховатися, помстилися на оселях, спаливши їх дотла. Село на той час було велике, тому що за цей період поселилося багато людей з інших сіл. Окремі вулиці досягали урочища Тополівка; село перекинулось і за річку Тополівку, на території теперішнього красноставського і задубрівського полів. Частина людей поселилася в селі Топорівці, яке на той час уже існувало, а частина людей – західніше, за дубовою дібровою і рівцем Тополівка, заснувавши село Задубрівці. Інша частина поселилася за красними ставами, заснувавши село Красноставці; а ще одна замешкала під високою горою, заснувавши село Підвисоке. Розселилися люди ще далі від красних ставів і, напевно, від імені одного з поселенців Рус або Урус пішла назва – село Урусів (з 1717 р. – Русів). Частина людей заснувала село Козинець (знищене татарами в 1661 р.).

Населений пункт з назвою село Задубрівці в Україні є тільки один – власне, на Снятинщині. З подібною назвою, якщо виокремити два слова – «за» і «дубрівці» – є теж тільки один населений пункт – це село *Задубрівка* у Заставнівському районі Чернівецької обл. Серед інших слов'янських країн найбільше подібних назв місцевості є в Російській Федерації: три – це село *Задубров'є* (у Рязанській, Смоленській і Ярославській обл.), по одному – с. *Задубрав'є* (у Брянській обл.) і с. *Задубрівський* (у Кемеровській обл.). Один населений пункт *Задубравле* знаходиться у Бродсько-Посавській жупанії держави Хорватія.

До річі, у цій європейській країні, яка знаходиться на узбережжі мальовничого Адриатичного моря, знаходиться місто Дубровник (хорв. Dubrovnik, іст. назва лат. Ragusa – Рагуза). Цей невеликий за мірками європейських міст населений пункт (у 2001 р. проживало майже 44 тис. жителі) розташований у південній частині і є центром провінції Далмація. Дубровник – давнє місто з багатою історією. Починаючи зі Середньовіччя (V – XV ст.) процвітання міста базувалося на морській торгівлі, що дозволило Дубровницькій республіці стати єдиним містом-державою в східній Адриатиці, здатним змагатися з Венецією. У XV–XVI ст. у Дубровнику процвітало мистецтво і наука, місто стало одним з центрів розвитку хорватської мови і культури. Довгий час у Дубровнику активно використовувалася далматинська мова, що нині вимерла. Покоління минулого залишили в Дубровнику приголомшливу архітектурну спадщину, що у поєднанні з красою місцевої природи привело до того, що місто називають «Перлиною Адриатики».

Цікавими є різноманітні гіпотези вчених щодо походження назви цього європейського міста зі славною і цікавою історією. За однією з версій, назва Дубровник пов'язана з тим, що поселення було оточене дубовими галями. Але це не єдина версія походження назви, адже дубові гаї були і навкруги інших поселень, але не наклали відбиток на їх ономастиці. Була висунута гіпотеза про походження назви міста від «Нового Епідавра» (Епідавр – невеличке давньогрецьке місто; саме тут, за давньогрецькими міфами, був народжений син Аполлона Асклепій Епідаврський, цілитель, від імені якого пішло слово ескулап; в античності тут знаходилося святилище, яке було найзнаменитішим центром дивовижних зцілень античного світу, місцем, куди хворі приїздили в надії на одужання): Епідаврум Новум – Епідавраново – Еддабраново – Дабраново – Дубровник. Близько X ст. на протилежній стороні затоки, у підніжжя гори Срдж була побудована церква святого Влаха, яка ознаменувала появу нового приходу. Потім тут з'явилося передмістя Прієко («По той бік»). Поступово обидва населені пункти зрослися в один, а притока, що розділяла їх, була осушена, і на її місці виникла центральна вулиця міста – Страдун або Плаца. Впродовж століть обидві назви вживалися в повсякденній мові: Рагузою місто, як правило, називали нащадки романського населення, Дубровником – хорвати. Проте в офіційному вживанні місто дуже довго називалося виключно Рагузою, не зважаючи на те, що романська за походженням далматинська мова, якою розмовляли тут, практично зникла з вживання ще в XVI ст. Причини цього в тому, що історично офіційною мовою тутешніх місць аж до середини XV ст. залишалася латинська, а пізніше італійська мова. Слов'янське «Дубровник» стало вживатися офіційно лише з 1918 р., у зв'язку з виходом Далмації з-під австрійської влади.

Вивчаючи середньовічну, нову і новітню історію обох населених пунктів – хорватського міста Дубровник і села Задубрівці на Покутті – можна знайти окрему історичну паралель-подібність про войовничий шлях сарацинів (мусульман Арабського халіфату). Зокрема, у IX ст. місто Дубровник зуміло протистояти тривалій облозі сарацинів. У свою чергу, церква с. Задубрівці носить ім'я Перенесення мощей св. Миколая Чудотворця – реальної історичної постаті, святого, мощі якого були врятовані від знищення їх у малоазійській Лікії тими ж таки войовничими сарацинами і перевезені в італійське місто Барі 22 травня 1087 р.

Населених пунктів без префіксу «за» і з кореневим словом «дубрава» є достатньо багато в Україні. Зокрема, у Закарпатській обл. три населені пункти – два села *Дубрівка* (Іршавський та Ужгородський райони), *Дубриничі* (Перечинський район), у Львівській обл. – *Дубравка* (Жидачівський район), у Рівненській обл. – *Дубровиця* (Дубровицький район). У Російській Федерації значаться три місцевості під назвою *Дубровка* і одна *Дубровічі*, у Хорватії – вищезначений *Дубровник*.

Значно більше в Україні є населених пунктів без префіксу «за» та з коренем «дуб»:

шістнадцять місцевостей з назвою *Дубина* (Сколівський, Бродівський райони Львівської обл., Козятинський, Теплицький, Тиврівський, Тростянецький, Хмельницький, Чернівецький райони Вінницької обл., Тетіївський район Київської обл., Новосанжарський район Полтавської обл., Роменський район Сумської обл., Красилівський, Старокостянтинівський райони Хмельницької обл., Лисянський район Черкаської обл., а також с. Кисла Дубина

Білопільського району Сумської обл. і с. Червона Дубина Теофіпольського району Хмельницької обл.);

тринадцять населених пунктів з назвою *Дубове* (Сторожинецький район Чернівецької обл., Тячівський район Закарпатської обл., Баришівський район Київської обл., Ковельський район Волинської обл., Верхньодніпровський, Синельниківський, Царичанський, Юр'ївський Дніпропетровської обл., Куйбишевський район Запорізької обл., мікрорайон м. Шахтарськ Донецької обл., Новоайдарський район Луганської обл., Красноокнянський район Одеської обл., Хорольський район Полтавської обл.);

тринадцять місцевостей з назвою *Дубівка* (Тростянецький район Вінницької обл., Шахтарський район Донецької обл., Бердичівський, Новоград-Волинський райони Житомирської обл., Новгородківський район Кіровоградської обл., Таращанський район Київської обл., Краснодонський район Луганської обл., Зіньківський район Полтавської обл., Володимирецький район Рівненської обл., Борщівський район Тернопільської обл., Дергачівський район Харківської обл., Горностаївський район Херсонської обл., Чемеровецький район Хмельницької обл.);

шість сіл під назвою *Дубова* (Жмеринський район Вінницької обл., Бердичівський район Житомирської обл., дві – Поліський район Київської обл., Старосинявський район Хмельницької обл., Уманський район Черкаської обл.);

чотири села *Дубовий Гай* (Овруцький район Житомирської обл., Новомиколаївський район Запорізької обл., Полонський район Хмельницької обл., Прилуцький район Чернігівської обл.);

чотири села *Дубки* (Городенківській район Івано-Франківської обл., Сарненський район Рівненської обл., Савранський район Одеської обл., Сімферопольський район АР Крим);

чотири села *Дубини* (Радехівський район Львівської обл., Острозький, Радивилівський райони Рівненської обл., а також с. Садівські Дубини Локачівського району Волинської обл.);

чотири села *Дубище* (Ківерцівський, Рожищенський райони Волинської обл., Чуднівський район Житомирської обл., Красилівський райони Хмельницької обл.);

три села *Дуби* (Іршавський район Закарпатської обл., Рівненський район Рівненської обл., Овруцький район Житомирської обл.);

три села *Дубівці* (Галицький район Івано-Франківської обл., Кіцманський район Чернівецької обл., Тернопільський район Тернопільської обл.);

три села *Дубинка* (Конотопський район Сумської обл., Дунаєвецький, Кам'янець-Подільський райони Хмельницької обл.);

два села і одне місто *Дубляни* (Жовківський, Самбірський райони Львівської обл., Демидівський район Рівненської обл.);

два села *Дубинки* (Мостиський район Львівської обл., Шаргородський район Вінницької обл.);

два села *Дубовець* (Немирівський район Вінницької обл., Житомирський район Житомирської обл.), а також с. Нижній Дубовець і с. Верхній Дубовець (Тячівський район Закарпатської обл.);

два села *Дубовиця* (Калуський район Івано-Франківської обл., Дубненський район Рівненської обл.);

два села *Дубіївка* (Шепетівський район Хмельницької обл., Черкаський район Черкаської обл.);

по одному – с. *Дуба* (Рожнятівський район Івано-Франківської обл.), с. *Дуб'є* (Бродівський район Львівської обл.), с. *Дубино* (Мукачівський район Закарпатської обл.), м. *Дубно* (Рівненська обл.), с. *Дубенка* (Монастирський район Тернопільської обл.), с. *Дубинове* (Савранський район Одеської обл.), с. *Дубичанське* (Луцький район Волинської обл.), с. *Дубовичі* (Кролевецький район Сумської обл.), с. *Дубаневичі* (Городоцький район Львівської обл.), с. *Дубечне* (Старовижівський район Волинської обл.), *Дубівський* (мікрорайон м. Антрацит Луганської обл.), с. *Дуб'яги* (Зіньківський район Полтавської обл.), с. *Дуб'янка* (Пустомитівський район Львівської обл.), с. *Дуб'яниця* (Зіньківський район Полтавської обл.),

с. *Дубов'язівка* (Конотопський район Сумської обл.), с. *Дубова Корчма* (Горохівський район Волинської обл.), с. *Дубо-Осокорівка* (Синельниківський район Дніпропетровської обл.), с. *Дубмаслівка* (Немирівський район Вінницької обл.), с. *Дублянка* (Краснокутський район Харківської обл.).

Село Задубрівці було розташоване на торговельному шляху Галицький гостинець, яким їздили купці з Молдавії у Волощину, через землі Галичини йшли торгові шляхи в Західну Європу. З неї відкриваються краєвиди на південь і на північ: села Слобідка, Сороки, Вербовець, Торговиця, Топорівці, Підвисоке, Красноставці, діброва Русівська, обриси сіл Ясенова і Глушкова, а при гарній погоді можна бачити і міста Коломию і Чернівці.

А ще в селі і до нині живе легенда про назву села. Люди ховалися від татар у важкодоступні місця: за деревами, кущами, зарослими, за могутніми дубами – Задубрівці. Збереглася і назва дороги того періоду Битий або Татарський шлях. Тим шляхом набігали татари на м. Снятин і села краю. Вже в старому Снятині, на Галицькому передмісті «На горі» (паралельно до передмістя) існує шлях, який і сьогодні називають «татарським».

Джерело: Уклін Вам, Задубрівці: Історія села Задубрівці / керівник авторського колективу, головний редактор Андрій Королько. Чернівці : Друк Арт, 2020. С. 58–68.

**Уривок з історичного роману у віршах Ліни Костенко «Берестечко» про
назви населених пунктів України**

...НОГИ МІСИЛИ ГРЯЗЬ,
ДУША ЛЕТІЛА НАД УКРАЇНОЮ.

Поля й поля. Півонія і півень.
Дрімайлівка, Нехаївка, Сватки.
А де ж мої Немиринці і Гнівась,
Велике Дрюкове, Драчі, Шабельники?!
Мій Лютиж, мій Перечин і Суцани,
Копичинці, Зозулинці, Тальне,
Попасне, Очеретяне, Гречане,
Затишне, Бурякове і Хмільне!
Прилуки, Луки, Липи, Липовеньки.
Лелеківки, Березівки, Стави.
Дубовий Гай, Гильці, Берестовеньки,
Великі Бубни – що ж задубли ви?!
Пивці. Підварки. Вергуни. Баштанівка.
Висока Піч, Домашлин і Пії.
Житомир. Воєгоща. Кастанівка.
Межирич, Коломия, Турбаї.

Мала Дівця і Піщані Броди.
Вишневий Хутір, Хортиця, Хотин.
Підгайчики. Опішня. Обиходи.
Батурин, Бережани, Рогатин!

Он Димер – все димарики й домарики.
Сховалися, либонь, під хвастухи
Мар'янівкам, Мотронівкам, Варварівкам
Іваньки, Андруші і Явтухи.

Велика Глуша. Жаботин і Гадяч.
Тишки. Почали. Вовковиї. Стрий.
Куди не глянеш – Гайворон і Галич.
Чорнобиль, Чорнобай і Чорторій.

А оніно –
Халча, Шандра, Кандиби.
Келеберда, Калга, Темрюк, Ташлик.
Оце ваш слід, прибуду і задиби,
отой татарський клекіт – Кагарлик!

Бербери. Печеніги. Карачаївці.
 Підляшки. Годи-Турка. Москалі.
 Відчаялась. Втомилась. Призвичаїлась.
 Чунгул, Пекельне – на своїй землі!

О Дар-Надія! Ждани та Бояни.
 Іркліїв. Мліїв. Злобин веремій.
 Великий Стидин. Халеп'я. Холоп'є!
 Ліпляве братолюбних Балаклій.
 А он і Київ. Подивись – та пильно.
 Моя Вкраїно, ти це чи не ти?
 Скрізь Лиховки, Недогарки, Топильно,
 Погарщина і Рубані Мости.
 Зарубинці. Попільня. Попелюхи.
 Полонне. Погорільці. Гробове.

Нежиловичі. Несолонь. Свинюхи.
 Кальне, Грузьке, Холодне і Криве!
 Бориничі. Дуліби. Гориславичі.
 Яриловичі. Княжичі. Пеньки.
 Старі Червища і Нові Безрадичі
 Нові Голгочі на Чотирбоки!
 Спасибівка. Терпилівка. Адами.
 Звенигород. Гостомель. Хотимир
 Мала Глумча з Веселими Тернами
 і П'ятихатки між Семимогил.

Усім вітрам відкритий на Роздолі, на Кусноньки подертий у ярмі – великий край
 Неданової Волі!

Хто ж волю дасть, як не взяли самі?!

Джерело: URL: https://uaobook.com.ua/book/berestechko/#epub_reader_frame

План-конспект позакласного заняття з вивчення топоніміки

Урок 62

Дата 18.04.2023

6-8 клас

Тема: Топоніміка. Назви річок та населених пунктів**Мета: навчальна:**

- проаналізувати появу топонімів на певній території; / *інформаційна*
- з'ясувати причини виникнення та формування саме таких назв, які збереглися до сьогодення; / *інформаційна*
- розглянути традиції, обставини і умови поширення топографічних назв на певній місцевості; / *інформаційно-логічна*

розвивальна:

- закріпити знання учнів, набуті під час вивчення навчального матеріалу (на основі гри «Склади географічні назви»); / *логічна*
- розвиток навичок роботи з історичними джерелами (гра «Допоможи товаришу»); / *інформаційна*
- продовжити розвивати вміння роботи з історичною картою (карта «Дніпропетровська область», «Україна» / *просторова*
- розвивати вміння аналізувати історичні факти (на основі презентації «Річка Дніпро», книги «Топонімія»); / *хронологічна, логічна*
- розвивати хронологічну компетентність (робота з картою); / *хронологічна*
- формувати вміння характеризувати історичні постаті (Геродот, Д. Яворницький); / *аксіологічна*

виховна:

- виховувати патріотичні почуття та почуття гордості за патріотів, природу, державність; / *аксіологічна*
- формувати критичне мислення (метод «Прес», «Мозковий штурм»); / *логічна*
- формувати навички роботи з ілюстраціями (зображення річки Дніпро, водосховищ); / *інформаційно-аксіологічна*
- формувати комунікативну компетентність шляхом усних відповідей, міркувань («Хвалько», «Кластер»); / *мовленнєва*
- виховувати вміння працювати в колективі (робота з джерелами і картами, «Допоможи товаришу»); / *хронологічно-логічна*
- виховувати інтерес до історії (що чекає Україну після підризу Каховської ГЕС); / *аксіологічна, особиста*
- викликати почуття відповідальності за збереження української державності / *громадянська, особиста*
- формувати національну свідомість, любов до рідного краю, повагу до культури рідного народу / *громадянська, аксіологічна, особиста*

Тип заняття: вивчення нового матеріалу.**Обладнання:** атлас, настінна карта, презентація «Річка Дніпро», дидактичні та роздатковий матеріали, ілюстрації, книга «Топонімія Дніпропетровщини».**Основні дати:**

- 1927-1932 - побудова ДніпроГЕС
- 06.06.2023 – підризу Каховської ГЕС

Основні поняття: топоніміка, топонім, карта, водосховища, річка.**Основні історичні постаті:** Ю.Дібць, Д.Яворницький, Геродот.**План уроку**

1. Дніпро – найбільша річка України
2. Водосховища України
3. Топоніміка і топоніми

Хід уроку

Доза часу	Етап уроку	Навчально-виховна діяльність вчителя	Навчально-виховна діяльність учня	Примітки
3 хв	I. Організаційний	<p style="text-align: center;"><u>Психологічна настанова «До успіху»</u></p> <p>Доброго дня діти! Рада вас бачити на занятті. Усміхніться, подумки побажайте хорошого дня один одному. Для того, щоб виконати всі завдання, будьте старанними та уважними. Ми розпочинаємо, а на занятті ми розумні, уважні, організовані, старанні. <i>Перевірка емоційного стану учнів.</i></p>	<p style="text-align: center;"><u>Метод «Хвалько»</u> - Я сьогодні (який?).. бо ..</p>	
3 хв	II. Мотиваційний етап	<p>Для успішної роботи на сьогоднішньому занятті спочатку ми проведемо інвентаризацію наявних знань, які будуть необхідні нам на уроці. Діти, зверніть увагу на дошку.</p>		<i>інформаційна</i>

		 <p style="text-align: center;"><u>Метод «Прес»</u></p> <p>обговорити між учнями класу питання «Яким чином обираються назви для тих чи інших річок, сіл, міст, країн?»</p>	<p>Як ви гадаєте, яку тему будемо вивчати сьогодні на уроці?</p> <ul style="list-style-type: none"> • Я вважаю, що...; • Тому що...; • Наприклад,...; • Таким чином,...) 	<i>логічна</i>
5 хв	III. Актуалізаційний етап	<p>Давайте уявимо, що ми з Вами винайшли машину часу і відправилися у невелику мандрівку. Я пропоную вам здійснити подорож у часі. Наш шлях пролягатиме південними степами України, гирлом Дніпра, водосховищами України.</p>	<p style="text-align: center;"><u>Приєм «Кластер»</u></p> <p>Які асоціації виникають у вас коли ви чуєте слово Дніпро та бачите його зображення.</p> <p><i>(Ця робота виконується індивідуально, а</i></p>	<i>просторова</i>

			<p>потім діти обмінюються інформацією в парах. Далі кожна пара по колу називає факти, імена, події не повторюючись – складається список ідей. Вчитель найважливіші із них записує на дошці. Потім діти поповнюють свої записи протягом уроку.)</p> <p><u>Метод «Мозковий штурм»</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - Як ви думаєте, скільки водосховищ є на річці Дніпро? - Чому ви так вважаєте? Доведіть. - Назвіть найбільші водосховища. - На вашу думку, чому Дніпро має саме таку назву? - А водосховища? Звідки пішли такі назви? 	логічна
20 хв	IV. Етап вивчення нового матеріалу	<p>Дніпропетровська область є континентальною, не приморською частиною України. Головна річка, що перетинає область – Дніпро. На Дніпрі в межах області споруджено 3 водосховища : Дніпродзержинське, Дніпровське та Каховське.</p> <p>На території області протікає 281 річок довжиною понад 10 км. Усі річки рівнинного типу, переважно снігового живлення. На річці Кам’янці розташований єдиний на Дніпропетрощині водоспад – Токівський.</p> <p>Всі річки області належать до басейну Дніпра.</p>	<p><u>Перегляд презентації «Річка Дніпро».</u></p>	<p>Інформаційна</p> <p>Просторова</p>

		<p>Найбільшою річкою України є Дніпро (давні назви - Борисфен, Славутич). Це третя за площею басейну річка в Європі після Волги і Дунаю. Бере початок на Валдайській височині з болота Аксенінський Мох (Смоленська область, росія). Довжина річки – 2201 км (в межах України – 981 км).</p> <p>В Україні Дніпро протікає своєю середньою і нижньою течією і впадає в Дніпровський лиман Чорного моря.</p> <p>На Дніпрі є ряд великих водосховищ :</p> <ul style="list-style-type: none"> ❖ Каховське ❖ Дніпровське ❖ Дніпродзержинське ❖ Кременчуцьке ❖ Канівське ❖ Київське <p>Дніпро в межах України приймає багато приток .</p> <p>Найбільші з них : Прип'ять, Десна, Сула, Псел,</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Які водосховища розташовані на території Дніпропетровщини? Назвіть їх. • Яке водосховище було підірване в ході російсько-української війни? • Які на вашу думку наслідки будуть від підриву ГЕС? 	<p><i>аксіологічна</i></p> <p><i>інформаційна</i></p>
--	--	--	--	---

		<p>Ворскла, Тетерів, Ірпінь, Рось, Базавлук, Інгулець , Оріль, Самара, Сура. Останні три є найбільшими притоками Дніпра на території Дніпропетровської області.</p> <p>Дніпро – типова рівнинна річка з повільною й спокійною течією.</p> <p>Водойма має звивисте річище, утворює рукави, багато перекатів, островів, проток, мілин. Поділяється на три частини: верхня течія (Верхній Дніпро) – від витoku до міста Києва (1 320 км), середня (Середній Дніпро) – від Києва до Запоріжжя (555 км) і нижня (Нижній Дніпро) – від Запоріжжя до гирла (326 км).</p> <p>Річка тече серединою України, з півночі на південь.</p> <p>Дніпро дуже важливий для розвитку транспорту і економіки.</p> <p>Річка також використовується пасажирськими судами: круїзи по Дунаю і Дніпру .</p> <p>Крім цього річка знаменита своїми греблями. Найвідоміша - ДніпроГЕС в Запоріжжі, була побудована в 1927-1932 роках.</p> <p>Дніпро згадується і описується в романах, поезії та прозі, сотнях історичних досліджень на різних мовах різних часів.</p> <p>Згадується річка і в старовинних переказах та</p>		<p><i>хронологічна</i></p>
--	--	--	--	----------------------------

		<p>піснях.</p> <p>Образ річки пов'язаний з усією творчістю Тараса Шевченка, в тому числі як символ історичної долі українського народу.</p> <p>Дніпрові краєвиди також популярні серед художників – різних часів та різних країн. Тож можна сказати, що Дніпро – це найгарніша та найвеличніша річка в Україні.</p>	<p style="text-align: center;"><u>Робота з картою</u></p> <p><i>(можливо індивідуально, як варіант – робота в групі)</i></p> <p>1. Уважно розглянь карту і з допомогою вчителя знайди:</p> <p>а) головну річку місцевості; б) виток (звідки бере початок); в) гирло (куди впадає); г) праві притоки; д) ліві притоки.</p> <p>Який характер течії мають річки твоєї місцевості?</p> <p>Як ти вважаєш, чому в більшості річок вода ніколи не зникає?</p> <p>За рахунок дощів, снігів чи підземних вод живляться річки твоєї місцевості?</p> <p>Назви річки, що течуть по території твоєї області. Відшукай їх на карті та запиши</p>	<p style="text-align: center;"><i>просторова</i></p> <p style="text-align: center;"><i>логічна</i></p>
--	--	---	---	--

		<p>Звідки беруться назви українських міст і річок? Пригадайте обласні центри України і покажіть на карті.</p> <p>Будь-що на планеті має свою власну назву. Для кращого розуміння треба розібратися звідки беруться ті чи інші назви.</p> <p>Топоніміка (від давньогрецької <i>topos</i> – місце і <i>onoma</i> – ім'я, назва) – наука, що вивчає географічні назви, їх походження, смислове значення, розвиток, сучасний стан, написання та вимову, а також природні та соціальні умови минулого, за яких дані назви виникли. Топоніміка</p>	<p>назви. Які річки, струмки протікають через твій населений пункт. Дізнайся і запиши, як пояснюється походження їх назв.</p>	<p><i>логічна</i></p> <p><i>інформаційна</i></p>
--	--	--	---	--

		<p>знаходиться на стику трьох областей знань: географії, історії та лінгвістики.</p> <p>Топонім – назва місцевості, регіону, міста, селища, гірського масиву, пустелі або будь-якої іншої частини поверхні Землі, тобто географічна назва.</p> <p>Основне значення і головне призначення географічної назви – фіксація місця на поверхні Землі.</p> <p>Вивчення географічних назв становить значний науковий інтерес. Топоніми знайомлять нас з особливостями географічного положення місцевості, з характером поверхні, річок і озер, рослинного і тваринного світу, з життям, культурою і побутом народу, його господарською діяльністю, з історичними подіями краю, місцями героїчної боротьби за національну й соціальну незалежність. Географічні назви України є пам'ятками історії, історії мови, її родоводу, лексики живої мови.</p> <p>Наприклад, дайте визначення і поясніть походження слів: Дніпро, Інгулець, Прип'ять, Рось.</p>	<p style="text-align: center;"><u>Робота з джерелом</u></p> <p>Дніпро – стародавні греки називали Борисфен, римляни і скіфи – Данапріс, а згодом ДанAPER, турки – Узу, українці – Дніпр. Походження назви остаточно не з'ясоване. Одне з припущень: від скіфського -дана – річка і -іпр – глибока. (Романюк)</p> <p>Інгулець – права притока Дніпра, Греки</p>	<p style="text-align: center;"><i>інформаційна</i></p> <p style="text-align: center;"><i>логічна</i></p>
--	--	---	---	--

			<p>називали Герос, половці - Івля "оповіщення, сторожова річка", (<i>Лулу</i>) Прип'ять – права притока Дніпра. Назва від слов'янського слова "п'ятить" – пливти по річці. (<i>Муха</i>) Рось – права притока Дніпра. Слово русь (рось) означає "рудий, русявий, русий". (<i>Шваб</i>)</p>	
10 хв	V.Тренувальні вправи		<p><u>Гра «Відгадай назву річки»</u> Роздаються картки, на яких в цифровому виді подані назви річок. Необхідно розшифрувати їх. Шифр – український алфавіт, де кожній букві відповідає цифра. Дітям пропонується відгадати назви річок, що протікають по території нашої області. Пропонуються назви : Дніпро, Самара, Сура, Оріль, Інгулець, Бик, Вовча тощо. (<i>Приклад додаток 1</i>)</p> <p><u>Робота з картою</u> Віднайти на карті Дніпропетровської області назви річок, пов'язані, на думку дітей з назвами тварин, птахів (Бик, Вовча, Ворона) Після того як будуть відгадані назви, вчитель пропонує дізнатись, звідки вони походять. Старшій віковій категорії вихованців можна запропонувати знайти інформацію</p>	<p><i>аксіологічна</i></p> <p><i>просторова</i></p>

			<p>через Інтернет, при роботі з книгою «Топонімія Дніпропетровщини». - Дніпропетровськ, ВАТ «Дніпрокнига», 2006.</p> <p>Молодшій віковій категорії про походження назв розповідає керівник гуртка. (Додаток 2)</p> <p style="text-align: center;"><u>Гра «Допоможи товаришу»</u></p> <p>В вашого товариша на аркуші паперу було записано десять топонімів, про які він мав сьогодні на уроці нам розповісти. Випадково аркуш потрапив до його молодшого брата, який зіпсував частину аркуша. Допоможіть своєму товаришу відновити ці назви:</p> <p>...мир ...івка ...ар ...чів ... ілка ...бер ... ичка ... ечна ...ем ...ростень ...анка ...зне ... мора ...анька ...ель ...ічка ... жики ... нів ... мійськ ... ине</p> <p style="text-align: center;"><u>Вправа «Складіть географічні назви»</u></p> <p>Вчитель записує ряд літер. Учні мають із них скласти назви топонімів рідного краю.</p> <p>Наприклад: в, с, а, и,т,ж,е,к, л,в,о,і,о,м,и,ч,р,у,а, ц,е, з, ь,я,і,г.</p>	логічна
--	--	--	---	---------

3 хв	VI. Висновки	<p>Рідний край наш: Україна, красна та багата Рідне небо, ясне сонце, місяць зорі срібні. Рідний народ українці всі до нас подібні Рідна віра: свята Трійця, Пречиста Мати Рідна мова: нею вчилися Бога прославляти Присягаєм: рідну віру завжди визначати, - Говорити по-українські, молитись, співати Як ріка не піде вгору, як сонце не згасне Так ми того не забудем, що рідне, що власне Що нам рідне, те нам буде і красне і гоже - Присягаєм що так буде! Поможі нам Боже.</p>		
1 хв	VII. Завдання додому	<p>Уявіть, що вам надіслали листа із-за кордону і запропонували листуватися. Складіть лист-відповідь і розкажіть про своє село, історію його походження. Хай стимулом вашої думки стане відомий музичний твір - вальс із кінофільму «Мій ласкавий і ніжний звір». <i>(Приклад додаток 3)</i></p>		

Додаток 1.

22	24	21	1
С	у	р	а

19	21	12	16	31
О	р	і	л	ь

12	18	4	24	16	7	27	31
І	н	г	у	л	е	ц	ь

2	11	15
Б	и	к

6	18	12	20	21	19
Д	н	і	п	р	о

Додаток 2.

Бик. Назва цієї річки викликає подив жителів Петропавлівського району, всіх, хто потрапляє на її береги. За яких умов виникла назва у цієї степової річки?

Як довели вітчизняні науковці в галузі ономастики – науки, яка вивчає походження назв географічних об'єктів, зокрема, річок – назва річки не пов'язана з назвою тварини, а походить від тюркського слова «буюк», що в перекладі українською означає «довгий». Ймовірно, назву дали кочовники, які проїхали сотню кілометрів вздовж річки (довжина її сягає 208 км) у пошуках броду через повноводну і досить широку на той час водну перепону.

Місцеві жителі, сприйнявши цю назву від чужинців, з часом переробили її в своїй мові на більш просту і зрозумілу.

Вовча. В неглибокій степовій балочці поблизу хутора Вовчого, що в Ясинуватському р-ні Донецької області, бере початок вузька і довга річка, що неквапно несе свої води на захід. Довжина Вовчої – 323 км. На захід від Павлограда Вовча впадає в Самару, майже втричі збільшуючи її водяний дебіт.

Існує кілька версій походження назви річки. За однією з них її, за народними переказами, дали численні вовчі зграї, які водилися в заростях вздовж берегів, адже дичини було вдосталь. За другою версією річка починалась невеличким струмком, що витікав з вовчого лігва. А за третьою – назва зовсім не пов'язана з вовком, а вказує на погану якість води, непридатність її до вжитку, була солонуватою на смак, отже малоприсадною для господарчих потреб.

Ворона. З невеликого джерела неподалік м. Синельникового починається ця вузька, колись повноводна і широка річечка. Впадає в Дніпро з лівого боку трохи нижче того місця, де кінчався Звонецький поріг, затоплений водами озера Дніпрогесу. Довжина -28 км.

Цю річку в офіційних документах іноді називають ручаєм з огляду на її невеличкий водний дебіт.

Назва, хоча і здається дуже простою, довго була загадковою. Вона не має нічого спільного з навою птаха – ворони, а також з кольором шерсті коней.

Цю назву розтлумачив наш незабутній Д.І.Яворницький. Він довів, що ворона вода – це вода темного кольору. В живій українській мові на початку ХХ ст. було слово «повороніти». Вчений навів такий вислів, почутий ним: «Піднявся вітер великий, і Дніпро зразу поворонів».

Дніпро. Здається, жодна річка в світі не мала в минулому стільки назв, як наш великий і поетичний Дніпро. Найдавніша його назва зафіксована письмово у творах давньогрецького історика Геродота, який побував на його берегах у Vст. До н.е. –Бористенес (Борисфен).

Старі греки назвали р. Дніпро Борисфеном – «рікою, яка тече з півночі», Давні римляни називали Данапріс («Дана» означає «мудрий», в перекладі назва ріки звучить так: «мудра ріка»), слов'яни – Славутю чи Славутичем.

Але до сьогодні в людській пам'яті і на географічних картах закріпилась назва, яка, на думку вчених, походить від аланського слова «дон», що означає «ріка, вода» - Данапріс. Деякі дослідники вважають, що стародавня назва р. Дніпро іншого походження: ріку названо в честь богині наших предків Дани. Ця богиня в уявленні наших предків вважалась втіленням води, покровителькою тварин, полювання, і тому була у великій шані.

Назва ріки, як вважає більшість дослідників, має іншомовне походження, і її докорінно не розгадано до цього часу.

Оріль. Починається вона біля с.Єфремівка Харківської області. Впадає в р.Дніпро з лівого боку. Довжина – 320 км.

Про походження назви існують легенди. Одну з них записав Д.Яворницький з вуст жителя с.Котівка Степана Сатани. Мовляв, жили поруч змії і козак. Сварились за межу між їхніми полями. Почались битись. Змії не зміг перемогти козака, запропонував: давай проведемо границю Змії запрягся в плуга і проорав дуже покручену межу.

Свідчення про походження назви можемо почерпнути з рядків закоханого в Приорілля поета Юрія Кібця:

Протупотіли тут віки

під нетутешній грім підкови.

У ковилу біля ріки

упало древнє тюркське слово,

яке реклося так : «ерель»

(що значить «звивисте річище»).

Річкам віддалених земель

розніс оте слово вітрі ще...

Це найбільш вірогідна версія. Перекладачі з тюркської слово «ерель» тлумачать як «і тут, і там», тобто щось покручене, непостійне. Мабуть, підійде переклад «звивисте», мовляв, в'ється і тут, і там.

В нашому краї збереглися сліди перебування тут скіфів у назвах річок **Домоткань, Самоткань, Сура**. Домоткань та Самоткань – це невеличкі праві притоки Дніпра, їхня назва відповідно перекладається як “річковий колодязь біля великої річки” та “кам’яний колодязь поблизу великої річки”.

На правобережжі нашої області є декілька річок із схожою назвою: Мокра Сура, Суха Сура, Комишувата Сура, Маленька Сурка. “Сура” означає – мокра, вихо-дячи з цього, назва Мокра Сура звучить як Мокра Мокра.

Додаток 3.

Приклад листа-відповіді (творче завдання)

«Моє село називається Мотовилівка. Існує переказ, що в давнину на території Мотовилівки був невеликий хутір, який належав господарю Мотовилу. Біля хутора протікала річка, а навколо непрохідні ліси. Будинок князя був на підвищеному місці, з якого було видно весь хутір. Темної ночі 1241 року з західної сторони села, з лісу, почувся сильний шум. Господар наказав стрільцям бути готовими до оборони, а сестру свою Лівію послав до свого дядька по допомогу. Сестра заблукала і вилізла на високе дерево, щоб побачити хутір. Вона бачила, як над річкою стояв її брат і один стріляв з лука. Коли стріл не стало, він заховався за колодою, але хтось з ворогів скинув його в річку. Господар простягнув руку по допомогу. В цей час ворожа стріла попала йому в голову і він потонув. Побаченим Лівія була сильно вражена і довго переховувалась в лісі. Коли татари, спаливши хутір, залишили його, вона повернулася і сказала: «Тут буде новий хутір, який назвемо іменем мого брата – Мотовилівкою».